

RADOMI ZAVIČAJNOG MUZEJA – VISOKO

RADOVI ZAVIČAJNOG MUZEJA – VISOKO

Izdavač
JU Zavičajni muzej – Visoko

Glavna i odgovorna urednica
Đenana Ganić, prof.

Urednički savjet

doc. dr. Mehmed Kardaš, Mubera Pulo, dipl. orijent., Habiba Efendira-Čehić,
prof., Tarik Silajdžić, MA

Redakcija

prof. dr. Ibrahim Krzović (Filozofski fakultet, Sarajevo), dr. Aladin Husić
(Orijentalni institut, Sarajevo), prof. dr. Adnan Kaljanac (Filozofski fakultet,
Sarajevo), doc. dr. Aiša Softić (Filozofski fakultet, Sarajevo), prof. dr. Esad
Delibašić (Filozofski fakultet, Zenica), dr. Ramiza Smajić (Institut za historiju,
Sarajevo), doc. dr. Haris Dervišević (Filozofski fakultet, Sarajevo), doc. dr.
Amra Šačić Beća (Filozofski fakultet, Sarajevo), dr. Enes Dedić (Institut za
historiju, Sarajevo)

Međunarodna redakcija

doc. dr. Iva Kaić (Filozofski fakultet, Zagreb), dr. Angelina Raičković Savić
(Arheološki institut, Beograd), dr. Slaviša Perić (Arheološki institut, Beograd)

Sekretar redakcije
Tarik Silajdžić, MA

ISSN 2712-1879 (print)
ISSN 2744-1377 (online)

<https://zavicajnimuzej.com/izdavackadjelatnost/>

SADRŽAJ

RIJEČ UREDNIKA	5
----------------------	---

ČLANCI

Adnan Kaljanac i Jesenko Hadžihasanović: Rezultati arheoloških istraživanja na lokalitetu Kundruci kod Visokog (prethodno saopštenje)	9
Tarik Silajdžić: Svibe – prilozi istraživanju rimske antike na području centralne Bosne.....	72
Đenana Ganić: Ubikacija, evidentiranje i rekognosciranje stećaka na području općine Visoko s procjenom stanja oštećenja / očuvanosti – III faza.....	109
Mustafa Uzunalić: Keramičke lule iz Zavičajnog muzeja u Visokom.....	124
Habiba Efendira-Čehić i Dženana Arnautović: Kolekcije fotografija, dopisnih karti i razglednica iz Fototeke Zavičajnog muzeja Visoko – Prilog proučavanju porodice Vojnović iz Visokog	139
Haris Dervišević: U ozračju ruhanijetskih harfova: kaligrafija šejha hafiza Zilke Žolje.....	180
Esad Delibašić: Odgovor na krizu muzeja: <i>nova muzeologija</i> i ekomuzej	194
Mubera Pulo: Orijentalna zbirka Zavičajnog muzeja u Visokom – Katalog dokumenata na arapskom jeziku	211

PRIKAZI

Срђан Рудић, <i>Босанска властела у XV веку, Просопографска студија</i> , Историјски институт Београд, Посебна издања, књ. 75, Универзитет у Бањој Луци, Центар за напредне средњовековне студије, Едиција Фронтистерион, књ. 2, Београд – Бања Лука, 2021, str. 330.	247
Hana Younis, <i>Biti kadija u kršćanskom carstvu. Rad i osoblje šerijatskih sudova u Bosni i Hercegovini 1878.–1914.</i> , Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, Sarajevo, 2021, str. 439.	252
<i>Visoko i okolina kroz historiju II: Osmanski period</i> , Grupa autora, Zavičajni muzej, Visoko, 2021, str. 360.	261
Amila Kasumović, <i>Zatočene: Žene u zatvorskom sustavu Bosne i Hercegovine 1878–1914</i> , Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2021, str. 165.	267
Lidija Klepo i Jasmina Drugović, <i>Gradska biblioteka Visoko 1946–2016</i> , Visoko, 2021, str. 149.	272
Izložba <i>Priča o čovjeku: Omer Pobrić (1945–2010)</i>	275
Pregled najvažnijih aktivnosti Zavičajnog muzeja u Visokom za period 2020–2022. god.	278
Podaci o autorima.	283

Habiba Efendira-Čehić i Dženana Arnautović

Kolekcije fotografija, dopisnih karti i razglednica iz Fototeke Zavičajnog muzeja Visoko – Prilog proučavanju porodice Vojnović iz Visokog

Apstrakt: Predmet rada je analiza fotografija, dopisnih karti i/ili razglednica iz muzejskih kolekcija, koji pored umjetničke i historijske vrijednosti nude obilje informacija značajnih za kulturnoantropološka, odnosno etnološka, sociološka i kulturna proučavanja. Pored njihovog vizualnog aspekta – fotodokumentarne vrijednosti, u radu se naglašava značaj tekstualnog/dopisnog sadržaja kao predmeta komunikacije i korespondencije između pošiljaoca i primaoca, odnosno između članova porodice, koji omogućava prodrijeti u genealošku nit jedne porodice i rekonstrukciju porodičnih veza. Istraživanje o porodici Vojnović, koja se doselila u Visoko iz Gospića (Hrvatska) krajem 19. st., potaknuto je radom na analiziranju fotografске građe iz zaostavštine Marice Vojnović (1892–1982), koja ujedno predstavlja centralnu figuru istraživanja. Građa je raspoređena u *Kolekciju fotografija iz zaostavštine Marice Vojnović* i *Kolekciju fotografija iz perioda prije II svjetskog rata* Fototeke Zavičajnog muzeja i u izvornom obliku predstavlja porodični fotoalbum, nastao putem razmjene fotografija i dopisne korespondencije koja se odvijala u periodu od kraja 19. do sedamdesetih godina 20. stoljeća. Rad obuhvata prikaz i opis članova porodice Vojnović, njihove bliže i dalje rodbine, te porodične i bliske prijatelje s kojim se vršila dopisna razmjena. U radu su predstavljeni svi relevantni podaci o porodici Vojnović crpljeni iz muzejske fotografске građe, dopisnog sadržaja, arhivskih i drugih dostupnih izvora.

Ključne riječi: fotografija, dopisna karta, razglednica, porodični album, porodična fotografija, porodica Vojnović, Visoko, kolekcije fotografija, zaostavština Marice Vojnović, Zavičajni muzej Visoko

Uvod – Fotografska građa iz zaostavštine Marice Vojnović

Fotografija kao jedan od genijalnih izuma 19. st. omogućila je da se riječi kao pisanom svjedočanstvu pridruži i slika, koja će svojom vizuelnom dokumentarnošću smanjiti subjektivnost pisane riječi. Fotografijom

se posredstvom svjetla, a upotrebom fotoaparata, vizualno bilježi trenutak realnog svijeta u nekom određenom trenutku sadašnjosti, koji će s vremenom postati prošlost. Vjerodostojnost fotozapisa zavisi od autorske umješnosti i zastupljenosti dužeg niza tehnoloških faktora. U tome se ogleda njena opća vrijednost. U muzejima fotografije nisu samo muzejski dokumenti nego i muzejski predmeti – predmeti koji imaju svoju priču i koji je pričaju.¹

U Zavičajnom muzeju Visoko od 1981. god. čuva se zaostavština Marice Vojnović, Visočanke (1892–1982).² Muzejskom fundusu pripao je pokretni dio zaostavštine, tačnije tekstilno pokućstvo i namještaj, predmeti sakralne i profane umjetnosti, lični dokument i obiman fotografski materijal s preko 184 fotografije. Predmeti su raspoređeni u etnografsku i umjetničku zbirku, dok su lični dokument, novinski isječak i obimna fotografска građa postali dio muzejskih kolekcija Fototeke.³

Fotografiska građa zaostavštine raspoređena je u dvije muzejske kolekcije: *Kolekciju fotografija iz zaostavštine Marice Vojnović* (KV F ZMV) i *Kolekciju fotografija iz perioda prije II svjetskog rata* (PP II SR F ZMV).⁴ Sistematisirana je na: dopisne karte s fotografijama, dopisne karte s prazničnim motivima – čestitke, s gradskim i seoskim motivima / pejzažima, s urbanom arhitekturom i reprodukcijama umjetničkih djela, portretne fotografije, lični dokument s identifikacijskom fotografijom vlasnice i jedan iskruženi novinski članak, odnosno ženski portret. Prema karakteru fotografskog snimka, fotografije su podijeljene na portretne i dokumentarne. Većina fotografija s dokumentarnim predznakom odnosi se na porodična i prijateljska okupljanja, dešavanja i slave, ali su zastupljene i fotografije sa zabilježenih javnih

---

¹ Maroević 2000: 13–16.

² Ulazna knjiga muzejskog materijala Zavičajnog muzeja Visoko broj 289, od 5. 1. 1981. godine. O Zaostavštini M. Vojnović do sada su publikovana dva rada (Efendira-Čehić – Arnautović 2020a, Efendira-Čehić 2020a) i katalog izložbe (Efendira-Čehić – Arnautović 2020).

³ Tokom 2021. god. Zavičajni muzej Visoko realizirao je projekat digitalizacije fotografija i predmeta zaostavštine Marice Vojnović iz muzejskog Fundusa u okviru “e-Muzej” veb-platforme za sve digitalne muzejske zbirke. Predmeti iz zaostavštine M. Vojnović mogu se pogledati u Etnografskoj i Umjetničkoj zbirci, a fotografiska građa u Fototeci. Link za pristup: <https://app.e-zavicajnimuzej.com/>.

⁴ Više vidjeti: “Popis kataloških jedinica fotografiske građe iz zaostavštine Marice Vojnović u Fototeci Zavičajnog muzeja u Visokom”, Efendira-Čehić – Arnautović 2020: 38–42.

skupova, koji su se održavali povodom nekih historijskih događaja.⁵

Riječ je o albumu porodičnih i prijateljskih fotografija s dopisnim kartama koje je porodica prvobitno skupljala, razmjenjivala i primala te na taj način sačuvala kao porodični album datiran u period od kraja 19. st. sve do smrti njenih članova. U tom kontekstu ova građa predstavlja pikturalnu i sadržajno-pisanu dokumentaciju s izvornim podacima o različitim porodičnim, poslovnim i privatnim vezama, poslovnim ili vojnim dužnostima, selidbama iz jednog u drugi grad, društvenom angažmanu, prijateljskim krugovima, te javnim događajima poput pozorišnih predstava, vjenčanja, komemorativnih skupova, sportskih natjecanja, izleta, đurđevdanskih uranaka.⁶ Riznica dokumentarno-biografskih podataka potakla je da se jasnije i detaljnije istraži i rekonstruiše porodični i društveni život, kultura i običaji koje je prakticirala porodica Vojnović od svog doseljenja u Visoko krajem 19. st. do smrti zadnjeg člana ranih osamdesetih godina 20. stoljeća. Ujedno, istraživanje je potaklo i na razumijevanje fotografije u muzejskoj praksi, ističući njen višestruk doprinos u sociokulturalnim / etnološkim proučavanjima, naročito dopisnih karti s fotografijom kao načinom komunikacije u kontekstu genealogije.

Sl. 1. Portret mladih dama: Marica i Natalija Vojnović, dopisna karta s fotografijom: smeđi tonovi, 8,1 x 11,3 cm; ne prije 1905. – ne poslije 1915.

(KV F ZMV, inv. br. 1996/54)

⁵ Efendira-Čehić – Arnautović 2020a: 207–212.

⁶ Efendira-Čehić – Arnautović 2020: 6–34, 38–42.

Pikturalni i tekstualni izvor biografskih podataka o porodici Vojnović kroz *Kolekciju fotografija iz zaostavštine Marice Vojnović* (KV F ZMV) i *Kolekciju fotografija iz perioda prije II svjetskog rata* (PP II SR F ZMV) – statistički i analitički podaci

Kolekcije muzejskih fotografija i razglednica imaju vrijednost kulturnoantropološkog dokumenta. Njihov vizuelni sadržaj – fotografija – otkriva mnoštvo podataka na metaforičkoj i objektivnoj razini. Priroda fotografije je dualna, jer je sama po sebi na granici subjektivnog i objektivnog, odnosno između umjetničkog čina (autorskog izraza fotografa / umjetnika) s primarnim estetskim vrijednostima i fotodokumentarne zabilješke s karakteristikama kulturnohistorijske vrijednosti.⁷

Neraskidiva povezanost između porodične fotografije / fotografije i dopisne karte – razglednice ogleda se u tome da svaka na svoj način djeljuju u službi kako pojedinca tako i društva u cjelini. Razglednica objedinjuje masovnu i osobnu komunikaciju te javnu i porodičnu historiju. U kontekstu javne historije podrazumijevaju se vrijedni podaci zabilježeni na slikama razglednica: arhitektonski, urbanistički, etnografski i historijski, dok porodičnu historiju čine razglednice koje, skupljene u albumima, govore o porodičnim vezama, neredovitim dođajima (putovanja) i međusobnim odnosima.⁸

Počnimo od porodične fotografije koja zauzima posebno mjesto u raznovrsnom fotografskom svijetu. Legat M. Vojnović u svojoj zaostavštini posjeduje značajan broj porodičnih fotografija koje zapravo predstavljaju temelj ovog rada. S. Sontag u svojim esejima *O fotografiji* ističe kako svaka porodica pomoću fotografija konstruiše svoju portretsku hroniku – prenosivi skup slika koji svjedoči o njenoj povezanosti. Na taj način fotografija postaje obred porodičnog života.⁹ M. Vodopija u članku "Obiteljski album" navodi kako se "porodičnom fotografijom potvrđuje ljudska potreba za idealiziranjem svijeta u kojem živimo, te da porodični album odražava više zamišljeni nego ostvareni red".¹⁰ U

⁷ Ivanuš 2000: 22; Puljar 1997: 159, 160.

⁸ Puljar 1997: 155.

⁹ Sontag 1977: 17, 18.

¹⁰ Vodopija 1976: 25–26.

svom drugom članku o fotografiji "Obiteljska fotografija: suvenir emocija", M. Belaj zaključuje da na fotografijama u porodičnim albumima nije vidljiva samo fizička sličnost već se uz određene slike na neki način vezuju i zajednička sjećanja koja se uvijek iznova pričaju dok se fotografije gledaju.¹¹ U članku "Obiteljska fotografija kao kreiranje i arhiviranje (poželjne) stvarnosti" M. Belaj smatra da je auru porodične fotografije koja se ostvaruje sjećanjem neophodno njegovati jer tako preživljava svaki idealni porodični trenutak te zaključuje da "ključno mjesto za razumijevanje uloge i značenja koje porodična fotografija ima u životu pojedinaca kao dijela porodice proizilazi iz razumijevanja odnosa koji fotografска snimka ima sa stvarnošću".¹² Porodična fotografija postoji kao intimni porodični suvenir koji i u digitalnom dobu predstavlja nepresušni izvor emocija i sjećanja.¹³

Dopisne karte – razglednice govore o kulturi vremena u kojem su nastale, o mjestima koje prikazuju i o ljudima koji su ih stvarali, a ako obratimo pažnju samo na slikovni dio, fotografiju, otkrit ćemo mnoštvo podataka o načinu života, uvjerenjima i nastojanjima određenog mjesta i vremena.¹⁴ Razglednica tokom vremena zadržava svoju osnovnu shemu: slika (najčešće fotografija) s jedne i pisani sadržaj s druge strane.¹⁵ Funkcija i značenje razglednice je dvostruko. Razglednica kao komunikacijski medij ima mnogostruka značenja: značenje dokumenta, dokaza iskustva, sjećanje, podsjetnik, promoviranje kraja i značenje poruke ispisane na poleđini. Odabirom i kupovinom dobija vrijednosti koje nije posjedovala ranije jer je odabrana za određenu osobu, dok činom ispisivanja poleđine razglednica dobija svoju apsolutnu vrijednost. Ispisana, poslana i primljena razglednica potpuno je jedinstvena.¹⁶ Također, razglednica se ostvaruje i u funkciji fotografije. Kada zanemarimo poleđinu razglednice i u potpunosti se posvetimo slikovnom prikazu, tada razglednicu stavljamo u kontekst fotografije. To se događa ako razglednicu namjenjujemo sami sebi, za sjećanje – npr. ponekad je zabranjeno fotografisanje umjetnina i unutrašnjosti

¹¹ Belaj 2006: 92.

¹² Belaj 2008: 147–148.

¹³ Belaj 2009: 301–302.

¹⁴ Puljar 1997: 159.

¹⁵ Ibidem 158.

¹⁶ Ibidem 153–154.

nekih objekata ili jednostavno želimo kupiti profesionalnu fotografiju u obliku razglednice.¹⁷

Prateći dopisni sadržaj na fotografijama, utvrđeno je da se razmjena fotografija i dopisna korespondencija odvijala u kontinuiranom periodu od kraja 19. st. do sedamdesetih godina 20. st. na prostoru današnje Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Srbije, Austrije, Mađarske i Češke. Iz određenog hronološkog okvira proizašla je periodizacija razmjeđe / slanja / primanja fotografске i pisane korespondencije. Otvijala se između članova porodice Vojnović iz Visokog i članova porodice, rodbine i prijatelja kontinuirano u periodu 1878–1975, od austro-ugarskog perioda, preko perioda I svjetskog rata, perioda između dva svjetska rata i poslijeratnog perioda, sve do sedamdesetih godina prošloga stoljeća. Međutim, uvjetovano ličnim i društvenim životom članova porodice Vojnović te geopolitičkim prilikama i promjenama na teritoriji Bosne i Hercegovine, zemalja u regionu i ratnih zbivanja na svjetskom nivou, intenzitet razmjene fotografija s pisanom korespondencijom varirao je.

Fotografije s dopisnim sadržajem datirane su potpisom pošiljoca u manjem broju, tačnije 58 datiranih jedinica od ukupno 184. Za preostali dio inventara izvršena je okvirna datacija na osnovu relevantnih dokumentarno-historijskih podataka koje pruža pikturalni sadržaj: starosna dob identifikovanih portretisanih lica, moda / način / stil odijevanja, pečat fotografa / fotoateljea i period u kojem je djelovao, poštanska markica i pečat mjesne pošte odakle je dopisna građa prometovala / saobraćala, mjesto ili radnja u kojem je portretisano društvo fotografisano, kao i sve druge informacije koje crpimo iz fotografije kao muzejske građe.¹⁸

---

¹⁷ Ibidem 155.

¹⁸ Maroević 2002: 13–16; Šiftar 2002: 101–103.

Sl. 2. *Svečani ručak vojnika*, fotografija: smeđi tonovi, 12 x 9 cm; ne prije 1878. – ne poslije 1918. (KV F ZMV, inv. br. 1996/114)

Statistički podaci iz hronološkog pregleda govore da su nastanak, procesi razmjene i sakupljanja fotografske i dopisne građe iz zaostavštine M. Vojnović započeli posljednjih decenija 19. stoljeća.¹⁹ Iz austrougarskog perioda, od 1878. do 1917. datirano je 57 fotografija. U period između dva svjetska rata, od 1920. do 1939. datirano je 116 fotografija, te se s pravom može konstatovati da je to period u kojem se fotografska i dopisna razmjena najviše odvijala. Za vrijeme II svjetskog

¹⁹ Sačinjen je hronološki pregled datirane fotografske građe iz zaostavštine M. Vojnović iz kojeg se crpe statistički podaci o razmjeni fotografskog i dopisnog sadržaja: (2) fotografije datirane od 1878; (2) od 1885; (2) od 1890; (4) od 1895; (5) od 1900; (12) od 1905; (1) od 1906; (1) od 1907; (2) od 1910; (2) od 1911; (6) od 1912; (1) od 1914; (15) od 1915; (2) od 1917; (20) od 1920; (1) od 1921; (5) od 1922; (1) od 1923; (10) od 1925; (4) od 1926; (1) od 1927; (2) od 1928; (2) od 1929; (19) od 1930; (2) od 1931; (2) od 1932; (7) od 1933; (10) od 1934; (17) od 1935; (7) od 1938; (1) od 1939; (5) od 1940; (2) od 1941; (1) od 1942; (1) od 1945; (1) od 1946; (1) od 1947; (1) od 1950; (1) od 1954; (1) od 1955; (1) od 1963; (1) od 1966. godine.

rata (1939–1941) razmijenjene su svega 4 fotografije s dopisnim sadržajem, na osnovu čega se zaključuje da je u ratnom periodu razmjena svedena na minimum. U poslijeratnom periodu, od 1946. god., kontinuitet razmjene je u opadanju s ukupno 7 fotografija, te se prekida oko dvije decenije kasnije. Pretpostavlja se da je razlog tome zdravstveno stanje M. Vojnović.²⁰

Sl. 3. Vaskrsna čestitka od M[...] (Višegrad 31. 3. 1906), dopisna karta s fotografijom nove zgrade željezničke stanice u Višogradu: sivo-bijeli tonovi, 8,9 x 13,9 cm. (KV F ZMV, inv. br. 1996/13)

²⁰ U zabilješci o preuzimanju zaostavštine M. Vojnović iz 1981. god., konstatovano je da je M. Vojnović bila već starica u poznim godinama, teško bolesna i bez adekvatne njegе, te je zbrinuta od strane institucija tadašnje lokalne zajednice i Centra za socijalni rad: *S obzirom da se niko od bližih srodnika starice nije javio, brigu o smještaju i njezi pomenute samohrane starice već duže vremena preuzeo je Centar za socijalni rad u Visokom. Već odavno senilnu, bolesnu i zapuštenu staricu smjestio je u Dom starih lica u Nedžarićima, te preuzeo i snosio troškove njenog smještaja i njege. Prijedlog načelnika SO Visoko da se iz njene zaostavštine odaberu i predaju u Zavičajni muzej. Inventarna knjiga Etnografske zbirke Zavičajnog muzeja Visoko, 260.*

U kolekcijama KV F ZMV i PP II SR ZMV nailazimo na 18 dopisnih karti iz zaostavštine M. Vojnović koje su saobraćale poštanskim putem u vrijeme kada je Bosna i Hercegovina bila u sklopu Austro-Ugarskog Carstva i Kraljevine SHS, kasnije Kraljevine Jugoslavije. Tome u prilog idu neke od cjelovito očuvanih poštanskih markica i poštanskih pečata gradova iz kojih, ili u koje je dopisna karta prometovala putem pošte, što je poslužilo preciznijem datiranju građe i njenog sadržaja. Među njima se izdvaja i cjelovito očuvan pečat Pošte u Visokom iz perioda 1920–1925. god. (Sl. 9).

Najstarije datirane su fotografija *Svečani ručak vojnika* (Sl. 2) iz perioda 1878–1918. god. i dopisna karta s fotografijom nove zgrade željezničke stanice u Višegradu (Sl. 3) iz 1906. godine. Najkasnije datirane su fotografije *Svojoj tetki od Svjetlane* (Ploče, 10. 4. 1966) i *Dragoj tetki od njenog Damira*, iz perioda 1950–1975. godine.²¹

Dopisne karte i fotografije koje su saobraćale poštanskim putem ili posredstvom razmjene, adresirane su na porodicu Vojnović u Visokom i imenovane isključivo na dva imena: na Petra (3) i Maricu (36).

Utvrđeno je da se pisana korespondencija i razmjena fotografija na dopisnim kartama porodice Vojnović odvijala:

- s bližim članovima rodbine: učestalo s Danilom, Natalijom i njihovom kćerkom Rajkom (Sarajevo); rjeđe sa Svjetlanom (Ploče) i Milicom (Beograd);
- učestalo s bliskim porodičnim prijateljima porodice Vojnović: porodicom Tresiglavić (Višegrad), te manje učestalo s Fatimom i Salihom Č. (Mostar), Muharemom (Lijevno / Livno), Milenijom i Svetozarom Stojković (Dobrun – Bosna, Sereni, Kragujevac);
- učestalo s porodicom Mihaliček: Matildom, Nikolom, Ljubom, Jelenom i Zdenkom (Visoko, Sarajevo, Zagreb, Beograd, Nymburk);
- učestalo s prijateljicama: Andjom Ilić, Andelijom Stolić, Danicom Savić, Dragicom Bošković, Dragicom Vojnović, Fahicom Džananović, Gospavom Mitrović udatom Komljenović, Gospavom Plavšić, Maricom Blažević, Maricom Ostojić, Marijom Andrić, Marom Milić, Melanijom Stanišić udatom Gavrilović, Milkom Stanišić, Miljom iz Višegrada, Radojkom Dabić, Sonjom iz Sarajeva, Stankom Radivojević i Višnjom Lazarević (19 identifikovanih prijateljica);

²¹ *Svojoj tetki od Svjetlane* (Ploče, 10. 4. 1966), KV F ZMV, inv. br. 1996/146. *Dragoj tetki od njenog Damira*, KV F ZMV, inv. br. 1996/145, datacija: ne prije 1950. – ne poslije 1975. godine.

- učestalo s priateljima: Vasiljevićem (Skoplje, Visoko) i Pantom Lazićem (Visoko); manje učestalo s priateljima Fera Antom (Zagreb), Milanom Ć., Milanom iz Visokog i Novicom Terzićem (Budimpešta).

Nekoliko fotografija iz zaostavštine M. Vojnović nastalo je u okviru organizovanih javnih društvenih, kulturnih i sportskih dešavanja koja su obilježila Visoko u periodu prije i između dva svjetska rata, a u kojima je uzela učešće i M. Vojnović. To su:

- a) Fotografija članova tamburaškog orkestra i horske sekcije jednog od kulturno-umjetničkih društava u Visokom iz perioda 1915–1925. god. (Sl. 4). Budući da je Srpsko pravoslavno društvo “Milutinović” Visoko njegovalo horsku i tamburašku sekciju, moguće je da je riječ o fotografском snimku sekcija ovog društva u punom sazivu.²²

Sl. 4. Portret članova tamburaškog orkestra i horske sekcije kulturno-umjetničkog društva (?), fotografija: smeđi tonovi, 13,9 x 8,8 cm; ne prije 1915. – ne poslije 1925. (KV F ZMV, inv. br. 1996/122)

---

²² Džambazov 2013: 59, 60, fusnota 2.

- b) Fotografija izvođača predstave *Smrt majke Jugovića* (Sl. 8) članova amaterske pozorišne sekcije Sokolskog društva u Visokom, snimljenih na pozornici po završenoj dramskoj izvedbi, iz perioda 1934–1936. godine.²³
- c) Fotografija Lovačkog društva u Visokom (Sl. 5) iz perioda 1915–1925. godine. Na fotografiji je grupa mješovitog društva muških i ženskih članova. Lovačko društvo u Visokom osnovano je oko 1920. godine.²⁴ Fotografija je upućena M. Vojnović s posvetom, kao uspomena od prijateljice Višnje Lazarević (četvrta s desna, stoji).
- d) Fotografija članova / igrača nogometnog kluba *Jadran* iz Visokog, snimljenih ispred gola 1934. godine.²⁵
- e) Fotografija *Đurđevdanski uranak* nastala u periodu 1930–1940. god., na kojoj je snimljeno mješovito društvo Visočana s proslave narodnog običaja Đurđevdana.²⁶ Pretpostavlja se da je nastala u okolini Podlugova. U snimljenoj grupi nalaze se i bliski prijatelji porodice Vojnović, u krugu svojih porodica.
- f) *Komemorativna sjednica povodom smrti kralja Aleksandra, održana u Sokolskom domu Visoko, 18. 10. 1934.*²⁷

²³ Džajić 2014: 362, Sl. 287; Efendira-Čehić, Arnautović 2020: 11, 42, Kat. br. 180.

²⁴ Udruženje Lovačko društvo "Srndać 1920" Visoko navodi: "Pisani tragovi kazuju da je Lovačko društvo formirano 1920-te god., kada je okupljalo 55 članova iz Kaknja, Vareša, Ilijaša, Breze i Visokog, sa sjedištem u Visokom. Prvi predsjednik društva bio je Salih ef. Ahić, a funkciju sekretara obavljao je Pavle Andrašić." Više vidjeti: <http://www.srndac1920.ba/o-nama/>; Handžić 2001: 57–59. U periodu gradnje Sokolskog doma u Visokom, 1930–1932. god., zabilježen je podatak da je najveći prilog za izgradnju dalo Lovačko društvo i to *u iznosu od 30.000 dinara*. Nakon izgradnje Sokolskog doma (1934), pored ostalih kulturnih i sportskih društava, i Lovačko društvo Visoko je dobilo svoje prostorije. Džajić 2014: 386, 388.

²⁵ *Sportski nogometni klub Jadran iz Visokog (1934)*, PP II SR, F ZMV, inv. br. 1898/234. Igrači nisu identifikovani. *Jadran* je jedan od najstarijih sportskih klubova u Visokom: "Ljubitelji fudbala 1922. god. osnovali su nogometni klub pod nazivom *Soko*. Iste godine izmijenjen je i naziv kluba u Sportski klub Jadran Visoko." Stanišić 1989: 49–51; Jazić 2010: 11–13.

²⁶ *Đurđevdanski uranak u Podlugovima (?)*, PP II SR, F ZMV, inv. br. 1899/235, datacija: ne prije 1930. – ne poslije 1940. godine. Jurjevo, Jurjevdan ili Đurđevdan je narodni praznik stanovnika visočkog kraja, koji protiče u narodnim okupljanjima i teferičima. Kardaš et al. 2021: 312, 313.

²⁷ *Komemorativna sjednica povodom smrti kralja Aleksandra, održana u Sokolskom domu Visoko*, PP II SR, F ZMV, inv. br. 1900/236, 18. 10. 1934. godine. Fotografija je nastala na dan kada je obilježen Dan žalosti u svim gradovima Kraljevine Jugoslavije. Tog dana "[...] na dan sahrane Blaženo-počivšeg Viteškog Kralja Aleksandra I

Sl. 5. Janda Zicman i Lovačko društvo iz Visokog – Moj Miloj i zlatnoj Marici Vojnović: Ljubi te tvoja Višnja, datacija: ne prije 1915. – ne poslije 1925. god.
(PP II SR, F ZMV, inv. br. 1897/233)

Na osnovu dokumentovanih pikturalnih i tekstualno-sadržajnih podataka iz fotografske građe i anlitičkog sadržaja došlo se do mnogobrojnih biografskih crtica porodice Vojnović na osnovu kojih je bilo moguće definirati jasniju priču o članovima porodice, njihovom porijeklu, životu i radu u Visokom. Prikupljene podatke iz fotodokumentarne i pisane građe muzejskih fotografskih kolekcija potvrdili su dodatni izvori iz arhivske građe: Domovnika srpskih pravoslavnih porodica u Visokom (1930), Popisa pravoslavnih visočkih porodica Visočke nahiye (1922–1927), Indeksa pripeza Opštine Visoko (1936–1942), Matične knjige umrlih Visokog za 1930, ali i prikupljene dokumentacije iz javnih institucija: Matičnog ureda Gradske uprave Visoko, JKP Gradska groblja Visoko i KJU Gerontološkog centra u Sarajevu.

"Ujedinitelja" Opštinska uprava Visoko organizirala je žalobnu službu Božiju u svim vjerskim institucijama – hramovima, po rasporedu: u 9:00 sati u katoličkoj crkvi, u 10:00 sati u pravoslavnoj crkvi, u 11:00 sati u džamiji i u 11:30 sati u sinagogi." Dopisi Sreskog načelstva u Visokom: Broj: 82/34, 10. oktobar 1934; Broj 1.117/54, 12. oktobra 1934; Broj 15.752/34, 17. oktobra 1934; Kutija IX, Opštinski arhiv Opštine Visoko, Zavičajni muzej Visoko (OAOV ZMV).

Za dodatna tumačenja o članovima porodice Vojnović razgovaralo se i s nekolicinom sugrađana iz njenog susjedstva, čija su kazivanja potvrdila prikupljene podatke. Njihova kazivanja su zanimljiva, ali i dragocjena za istraživanje jer su je lično poznavali.²⁸

Porodica Vojnović iz Visokog

Porodica Vojnović iz Visokog pravoslavna je porodica rodom iz naselja Medak u Gospiću, (Lika, Hrvatska).²⁹ Krsna slava porodice je na Đurđevdan, 6. maja, a zaštitnik porodice je sveti Đorđe.³⁰

Prve podatke i pomen o Vojnovićima iz Visokog nalazimo u Popisu pravoslavnih porodica iz *Visočke nahije* Milenka Filipovića koji je u periodu 1922–1927. boravio u Visokom.³¹ U popisu pravoslavnih porodica zabilježene su dvije porodice prezimena Vojnović: jedna u Visokom (gradu) i jedna u selu Monjare. Za porodicu Vojnović u Visokom navodi da je “glava porodice udovac, porijeklom iz sela Medak, Lika. Slavi Đurđevdan”.³² Na osnovu navedenog može se zaključiti se da je u gradskom dijelu Visokog do 1927. bila nastanjena samo jedna porodica Vojnović.³³

²⁸ Kazivači su bili: Esad Durajlić (1928), Slobodan Cico Vasiljević (1938–2021), Rabića Greda (1941), Ismet Karasalihović (1946–2020), Predrag Predo Mitrović (1950) i Zdenko Antović (1957), svi iz Visokog.

²⁹ Prema informacijama dostupnim na digitalnoj platformi za genealogiju / rodoslovlje Hrvatske *Acta Croatica*, navodi se da su “Vojnovići u Hrvatskoj većinom Srbi, dobrim dijelom iz okolice Gline, ali su često i Hrvati iz okolice Omiša. U prošlom stoljeću relativno najviše hrvatskih stanovnika s ovim prezimenom rođeno je u gradovima Zagrebu i Splitu. U Crnom Potoku u okolini Gline svaki treći stanovnik prezivao se Vojnović.” Preuzeto s: <https://actacroatica.com/hr/surname/Vojnovi%C4%87/>. Porijeklo prezimena potiče još iz srednjeg vijeka. Naime, Vojnovići su bili srednjovjekovna srpska vlasteoska porodica. Više vidjeti: Фајфрић 2006: 18–25, 200.

³⁰ Da je zaštitnik porodice Vojnović iz Visokog bio sv. Đorđe, potvrđuje i Ikona sv. Đorđa, inv. br. 8, Umjetnička zbirka ZMV, koja pripada zaostavštini M. Vojnović. Efendira-Čehić 2020a: 300.

³¹ Filipović 1928.

³² Ibidem 450.

³³ U periodu između dva svjetska rata u Visokom se nastanuje još jedna porodica Vojnovića. Riječ je o učiteljici Dragici Vojnović koja je stanovala u neposrednoj blizini M. Vojnović. Prema riječima kazivača Esada Durajlića saznajemo da je *S druge strane ulice, preko puta Maricine kuće, stanovala učiteljica Dragica Vojnović sa sestrom. Ne zna se sa sigurnošću da li je u pitanju rodbina M. Vojnović iako se obje isto prezivaju.* (Kazivanje Esada Durajlića, rođ. 1928, iz Visokog, zabilježeno 10. 10. 2019. u

O Vojnovićima podatke nalazimo i u arhivskoj dokumentaciji Srpske pravoslavne crkvene opštine Visoko. U matičnim knjigama pravoslavnih porodica opštine Visoko, registru *Domovnika pravoslavnih porodica crkvene opštine u Visokom* – popisu porodica za 1930. god. zabilježeno je da je *Petar Vojnović udovac, rođen 1858. godine. Dan smrti zabilježen novembar 1, godina 1930. Broj matice: 64.* Ispod njegovog imena zapisano je *sinovka Marica* rođena 1892. godine. U dokumentu je za oba člana zabilježena adresa stanovanja Ulica Hadžimehanovića br. 2, što odgovara današnjoj Ulici Delahmetovića. Ovo su ujedno i jedini zabilježeni podaci o Vojnovićima u spomenutom dostupnom izvoru.³⁴

Na osnovu podataka iz Matičnog ureda Gradske uprave Visoko – Matične knjige umrlih Visočana za 1930, koja je nastala prepisom podataka iz Parohijske knjige umrlih (1930), zabilježeno je da je "Petar Vojnović rođen 1858. godine. Umro je u 72. god. života, 1. novembra 1930. godine. Po zanimanju je bio penzionisani *financ udst. kasarne.*"³⁵ Ovo su ujedno za sada jedini utvrđeni i kompletirani podaci o jednom članu porodice Vojnović, Petru. Također, u elektronskom sistemu Matičnog ureda Gradske uprave Visoko dokumentirano je da je "Petar Vojnović sin Mihaila i Ane Vojnović."³⁶

Na osnovu dokumentacije iz JKP Gradska groblja Visoko u dijelu za pravoslavno stanovništvo nalazi se porodična grobnica Vojnovića s četiri grobna mjesta.³⁷ U porodičnoj grobnici sahranjena su tri člana

---

Zavičajnom muzeju Visoko; zabilježile H. Efendira-Čehić i Dž. Arnautović) Na osnovu podataka iz JKP Gradska groblja Visoko, Dragica je sahranjena s Desankom u drugoj porodičnoj grobnici Vojnovića, što ukazuje da istoimene porodice nisu u bližem srodstvu. U kolekciji Fotografija iz zaostavštine M. Vojnović, Dragica Vojnović se nalazi na više fotografija. Fotografišu se u periodu 1940–1955. u krugu zajedničkih prijateljica *Stanke Radivojević, Marije Andrić i Fahire Džananović*. Fotografije su snimljene u bašti M. Vojnović, što je potvrdio kazivač Zdenko Antović koji je odrastao u kući čija je bašta graničila s baštom M. Vojnović. (Kazivanje Zdenke Zdene Antovića, rod. 1957, iz Visokog, zabilježeno 6. 11. 2019. u Zavičajnom muzeju Visoko; zabilježile H. Efendira-Čehić i Dž. Arnautović)

³⁴ Domovnik, Popis pravoslavnih porodica Srpske pravoslavne crkvene opštine u Visokom, 1930. Arhiv Crkve sv. Prokopija, Visoko. Efendira-Čehić – Arnautović 2020: 9.

³⁵ Matična knjiga umrlih Visokog (1930), br. protokola 1587/64, 479, Matični ured Gradske uprave Visoko, Visoko.

³⁶ Matični ured Gradske uprave Visoko, Visoko, br. protokola 1587/64, 479.

³⁷ "U Matičnoj knjizi ukopanih na Gradskom groblju u Visokom nema gore navedene Marice Vojnović, te isto tako ne postoji nadgrobni spomenik sa navedenim imenom i prezimenom. Na Gradskom groblju Visoko postoje nadgrobni spomenici za ukopane:

porodice: Ana Vojnović (preminula 1921), Petar Vojnović (preminuo 1930) i Milka Vojnović (preminula 1917). Posljednje napisano ime na spomeniku je Savka pored kojeg nije upisana godina smrti. Dokumentacija iz JKP Gradska groblja Visoko ukazuje na to da je ovo grobno mjesto prazno. Nametnuto se pitanje ko je Savka, a ko Marica. Do danas nije poznato mjesto njenog ukopa budući da je konstatovano da Marica nije ukopana u porodičnu grobnicu.

Državni arhiv u Gospiću, u Zbirkama matičnih knjiga, fond HR-DAGS-192, ne raspolaže podacima o Petru, Ani, Marici/Savki i Milki Vojnović.³⁸

Koristeći se navedenim izvorima te iščitavajući dopisni sadržaj fotografskog materijala iz zaostavštine M. Vojnović, moguće je zaključiti da su visočki ogrank porodice Vojnović predstavljali Petar, glava porodice (1858–1930), njegova supruga Ana (-1921), sinovka Marica (1892–1982) i Milka (-1917).

Petar (1858–1930) i Ana Vojnović (-1921)

Petar Vojnović rođen je 1858. u Medaku, općina Gospić (Lika, Hrvatska). Bio je zaposlen u austrougarskoj državnoj službi u odjelu za finansije. Pred kraj 19. st., po službenoj dužnosti doseljava se s porodicom u Visoko i nastanjuje u užu gradsku zonu koja pripada Alaudin Sagir / Šadrvanskoj mahali.³⁹ Kuća se nalazila u stambenim četvrtima urbanog dijela grada, neposredno u krugu administrativnog sjedišta austrougarskog Visokog, uz zgradu Kotarskog ureda i suda (1895), Bellediju (1902) i hotela "Josef Prisan" (1891).

Na dopisnim kartama iz zaostavštine oslovljavaju ga sa Štovani gospodin Petar Vojnović, *financ., nadstražar*, a najčešće *financ. kasarne*. Prijatelji s kojim se družio i s kojima je imao dopisnu korespondenciju su: Muharem iz Lijevna i porodica Tresiglavić, odnosno Kosta i Dragica iz Višegrada (Sl. 6, 6a). Budući da je Kosta bio vojno lice, prepostavlja

---

Vojnović Petar, Ana i Milka (porodična grobnica), Vojnović Dragica i Desanka (porodična grobnica). U prilogu Vam dostavljamo fotografije nadgrobnih spomenika." JKP Gradska groblja Visoko, br. protokola 190-2194/19.

³⁸ Podatak dobiten iz Državnog arhiva u Gospiću, RH.

³⁹ Više vidjeti: Roksandić 1991.

se da je druženje s porodicom Tresiglavić započelo u državnoj službi, isto kao i s porodicom Ljudevita Mihaličeka.⁴⁰

Sl. 6 i 6a. "Hristos voskrese! Sretan Vaskrs i krsnu slavu sv. Đorđa žele vam vaši dobro želeći Kosta, Dragica, Sogija i Aleksandra T. Kako ste inače jesteli svi zdravi šta ima kod vas novoga? Nas četvero smo fala Bogu dobro i zdravo, novoga nemamo ništa. Stanujemo na međdanu pokraj crkve. Dodite nam. Kad će Niko ovamo? Još jedan put pozdrav. Dragica Tresiglavić, Višegrad." *Porodica Tresiglavić čestita Vaskrs i krsnu slavu Svetog Đorđa porodici Vojnović* (Višegrad), dopisna karta s porodičnom fotografijom: sivo-bijeli tonovi, 8,5 x 13,8 cm; ne prije 1900. – ne poslije 1918. (KV F ZMV, inv. br. 1996/24)

Na osnovu raspoloživih podataka utvrđeno je da je Ana Vojnović (-1921) Petrova supruga. U sadržaju dopisnih karti rodbina ih često oslovljava s "tetak i tetka". Zabilježeno je da su zajedno učestvovali u javnim humanitarnim prilozima. U dopisnoj karti s fotografijom nove

⁴⁰ Ljudevit Mihaliček bio je državni službenik, financijski preglednik I klase i glava porodice Mihaliček iz Visokog. (Molba Ljudevita Mihaličeka / Uvjerenje Gradskog poglavarstva, Opština Visočka, srez Visočki, broj 1954/32, od 30. juna 1932, Kutija VI, OAOV ZMV).

zgrade željezničke stanice u Višegradu iz 1906. (Sl. 3), pop M[ilan] šalje vaskrsnu čestitku Vojnovićima u Visoko. Petru i Ani obraća se riječima *Dragi roditelji?. Hristos Voskrese. Srdačno čestita Hristova praznika Vaš zet pop M[ilan] Viš.[e]grad] 31. III '06.* Milja iz Višegrada šalje dopisnu kartu u kojoj više puta spominje popa Milana.⁴¹ Međutim, nije poznato da li su Petar i Ana imali rođene djece. Godine 1926. Petar je bio već penzionisani / umirovljeni financ kasanre. Umro je 1. novembra 1930. god. i ukopan je pored Ane, devet godina nakon njene smrti, u porodičnu grobnicu Vojnovića na pravoslavnom groblju u Visokom.

Na fotografijama porodičnog albuma iz zaostavštine M. Vojnović nisu identifikovani portreti Petra i Ane. Međutim, osnovano se pretpostavlja da se Petar nalazi na starije datiranim fotografijama, kao na primjer fotografije na kojima su uniformisana lica austrougarske vojske.⁴²

Prateći dostupne izvore i zabilježene podatke moguće je zaključiti da je Petar Vojnović bio direktno involviran u brojne dobrovoljne akcije prikupljanja pomoći u razne svrhe, što govori u prilog njegovom društvenom angažmanu i finansijskoj situaciji. U *Sarajevskom listu* iz 1912, 1914. i 1917. god. zabilježeno je da je Petar Vojnović učestvovao u više humanitarnih akcija, što vidimo u narednim primjerima: u iskazu dobrovoljnih prinosa u naturi za pogorelce grada Visokog po pojedinim korporacijama, uredima i pojedincima zabilježeno je da su: "Petar i Ana Vojnović, svi iz Visokog, dali prilog u iznosu od 10K."⁴³ Za sanitarnu pomoć za vrijeme rata "Bos.-herc. Zemaljskom društvu za pomoć i dobrovoljnu sanitarnu njegu u ratu, a u slučaju opće nevolje i u mirno doba u Sarajevu stigli su nadalje sljedeći darovi: Po 50

⁴¹ *Draga Marice. Lepo te molim da izviniš što ti odma ne blagodarik na karti. Neki dan sam bila u Višegradu. Svraćala sam se kod babe, ona [je] zdravo, takođe i Pop Milan. Baš kad sam dobila čestitku bili su kod nas Pop Milan, Milutin i doktor Ćor[anić(?)]. Pa su me dirali za ono što si ti napisala ono – sa tvojim milim i dragim oni su preokrenuli. Pozdrav od Milje. Mnogo pozdrava od E. Užečove. Ljubi te Mika. Piši mi. Pozdrav tati i mami. Dopisna karta od Milje iz Višegrada, KV F ZMV, inv. br. 1966/5, datacija: ne prije 1920. – ne poslije 1930. godine.*

⁴² *Svečani ručak vojnika, KV F ZMV, KV F ZMV, inv. br. 1996/114, datacija: ne prije 1878. – ne poslije 1918. godine. Portret vojnika, KV F ZMV, inv. br. 1996/115, datacija: ne prije 1878. – ne poslije 1918. godine.*

⁴³ *Sarajevski list, Sarajevo: Štampa zemaljske štamparije, 1. januar 1912, br. 3, god. XXXV, 4. Visoko je 1911. zahvatio veliki požar, visočka jangija. Zabilježeni su podaci da je veći dio grada stradao, od Šadrvanske džamije do Sebilja, s oko 450 izgorenih kuća, dućana i drugih objekata. Kreševljaković 1934: 54, 55.*

K: Pajo Jugović [...] Petar Vojnović [...] Munira hanuma Kapetanović, dobrovoljni prilozi za podizanje ratnog spomenika u Sarajevu.”⁴⁴ “Na saborni arak g. Jove Đokića, paroha u Sarajevu, sabrano 374 K, a priložiše i to: po 4 K: Petar Vojnović.”⁴⁵ “Iskaz vrhu od pojedinih podružniča bos.-herceg. zemaljskog društva za pomoć i dobrovoljnu sanitarnu njegu i t.d. ubranih priloga: Petar Vojnović, Visoko, K 6.”⁴⁶

Marica / Savka Vojnović (1892–1982)

Centralna figura ovog rada, ali i cijelokupnog istraživanja i analize zaoštavštine, jeste Marica Vojnović. Upravo zahvaljujući njenom posvećenom sakupljanju i čuvanju fotografskog materijala danas imamo priliku pristupiti proučavanju jedne od visočkih pravoslavnih porodica. Kćerka je Ilije Vojnovića, Petrovog brata.⁴⁷ Iako nema jasnih dokaza, postoje indicije da joj je kršteno ime bilo Savka.⁴⁸

Po dolasku u Visoko, kao obrazovana i mlada djevojka uzima aktivno učešće u Srpsko-pravoslavnom pjevačkom crkvenom društvu “Milutinović” (SPD “Milutinović”) koje je djelovalo u Visokom.⁴⁹ Na

⁴⁴ *Sarajevski list*, 15. august 1914, br. 200, god. XXXVII, 3.

⁴⁵ *Sarajevski list*, 10. februar 1917, br. 41, god. XL, 2.

⁴⁶ *Sarajevski list*, 1914, br. 318, 20.

⁴⁷ U građi Opštinskog arhiva Opštine Visoko, u Indeksu prireza za 1936–1939. zaveden je podatak da je Marica kći pokojnog Ilije Vojnovića. Indeks prireza za 1936–1939. (1941–1942), inv. br. 278 / 2, OAOV ZMV. O Iliju Vojnoviću nisu zabilježeni podaci u raspoloživoj muzejskoj građi, kao ni u drugim dostupnim arhivskim izvorima.

⁴⁸ Na to da su Marica i Savka jedna osoba ukazuje jedan od nepotvrđenih izvora: prekucan rukopis testamenta Petra Vojnovića od 10. aprila 1918. god., u kojem imenuje bratićnu Savku (*Maricu*) Vojnović umrlog Ilije inversijalnim nasljednikom. Međutim, riječ je o prekucanom tekstu koji nije potpisani niti ovjeren, te se ne može smatrati potvrđenim izvorom. S druge strane, Rabija Greda navodi: *Rođena je pod imenom Savka Vojnović, kćerka Ilije Vojnovića. Nakon smrti roditelja usvaja je njen amidža / stric Petar Vojnović, te zajedno s njim dolazi živjeti u Visoko. Bila je jedinica. Porijekлом je Ličanka, iz grada Gospić. Ime Savka je bilo korišteno samo u knjigama, dok su je svi poznavali i zvali Maricom. Razlog za to jeste taj što je njen stric Petar imao kćerku Savku, koja je umrla. Zbog toga je Savku nazvao Maricom kako ga to ime ne bi podsjećalo na kćerkinu smrt.* (Kazivanje Rabije Greda, rođ. 1941, iz Visokog, zabilježeno 8. 11. 2019. u Zavičajnom muzeju Visoko)

⁴⁹ O pravoslavnom stanovništvu u Visokom Aladin Husić navodi da “tokom XVIII i XIX st. Visoko i Vareš postaju područjima većeg prisustva pravoslavnog stanovništva. Na području Visokog pred kraj osmanske vladavine pravoslavno stanovništvo živjelo je u 75 od ukupno 144 naseljena mjesta. Najveća koncentracija bila je u samom gradu, što je predstavljalo skoro četvrtinu ukupnog pravoslavnog stanovništva.” (Husić

brojnim fotografijama M. Vojnović pozira odjevena u modernu gradsku odjeću s kraja 19. i početka 20. st., s elementima nove evropske mode *ambrele* i šešira (Sl. 1).⁵⁰ Koristi i povlastice koje država nudi. Jedna od njih je povlaštena / besplatna vožnja iz prijevoza Željeznica Kraljevine SHS na relaciji Visoko – Sarajevo – Visoko. Ipak, od ukupno tri povlaštene / besplatne vožnje tokom godine, M. Vojnović je iskoristila samo jednu 31. 10. 1923. god., dan uoči katoličkog praznika Svih svetih.⁵¹

M. Vojnović je svoje najljepše mладалаčke dane provela u crkvenom pjevačkom društvu "Milutinović" gdje je pokazala zavidne vokalne sposobnosti, zbog kojih je bila neizostavni dio brojnih svečanosti koje je ovo društvo priređivalo ne samo u Visokom nego i u regionu. Njeno ime veže se za neke od najznačajnijih izvedbi koje je ovo pjevačko društvo priredilo, kao što je posjeta cara i kralja Austro-Ugarske Monarhije Josipa I Franje bosanskohercegovačkim gradovima tokom 1910. god., među kojima je bila organizirana i kraća posjeta gradu Visokom. Tom prilikom vokalni sastav SPD "Milutinović" izvelo je *Carevku* ili *Bože čuvaj cara Franju*, službenu himnu Austro-Ugarskog Carstva, a M. Vojnović je bila jedna od članica izvođača.⁵² Na taj način M. Vojnović bila je aktivni sudionik u kulturnoumjetničkom razvoju Visokog i

---

2021: 65–67). Na prelazu prve polovine XIX st. u drugu u Visokom je 1856–1857. izgrađena i pravoslavna Crkva / Hram sv. Prokopija. (Kreševljaković 1934: 30; Ševo 2002: 275; Bilinac 2018: 38) Tokom austrougarskog perioda u Visokom je osnovano i djeluje jedno od najznačajnijih srpskih pjevačkih (crkvenih) društava "Milutinović", koje je ostvarilo brojne i zapažene rezultate na nastupima i takmičenjima širom današnje Bosne i Hercegovine. Nakon Prvog svjetskog rata pjevačko društvo "Milutinović" nastavilo je s radom u okviru multinacionalnog Sokolskog društva u Visokom koje je objedinilo kulturno-prosvjetni rad nacionalnih društava Gajret, Narodna uzdanica, Prosvjeta i Napredak s Muslimanskim čitaonicom. Izgradnja sakralnih i javnih objekata, te osnivanje različitih prosvjetnih i kulturno-umjetničkih društava obilježili su kulturnohistorijski razvoj Visokog do II svjetskog rata. Vidjeti više: Pejanović 1930: 10; Pejović 2011; Džambazov 2013: 59–67; Džajić 2014: 353–371.

⁵⁰ Younis 2017: 243–244.

⁵¹ *Dopuštenje za povlaštenu vožnju oficira i državnih službenika s popustom od 50% redovne tarife, klasa II, br. 55 806., KV F ZMV, inv. br. 1996/1, str. 3–4.* Efendira-Čehić – Arnautović 2020: 33, Sl. 25, 26.

Portret nepoznate gospođe, KV F ZMV, inv. br. 1996/2, datacija: ne prije 1930. – ne poslije 1935. godine.

⁵² Na fotografiji *Doček u Visokom. Djevojke pjevaju Carevku* fotografa Františeka Franje Topića iz 1910, identifikovana je M. Vojnović kao članica SPD "Milutinović" Visoko, prva s lijeva od pet djevojaka koje pjevaju. Fotografija je prvi put objavljena 1911. u časopisu *Bošnjak*, v. Franjo Josip, "Historička 1910.", *Bošnjak: kalendar za prostu*

Sl. 7. *Studijski portret Marice Vojnović s prijateljicom Marom Milić*, fotografija: crno-bijeli tonovi, 4,2 x 4,1 cm; Elektro-Fotograf, Sarajevo; ne prije 1905. – ne poslije 1918. god. (KV F ZMV, inv. br. 1996/90)

žević i Andja Ilić.⁵⁴ Također, među fotografijama utvrđeni su i portreti horovođe Pante Lazića, koji je predvodio nastupe SPD “Milutinović” Visoko u periodu 1907–1911.⁵⁵

godinu 1911, 1911, 52; Efendira-Čehić – Arnautović 2020: 9–10; Džajić 2014: 356, Sl. 280.

⁵³ *Srpsko-pravoslavno crkveno pjevačko društvo “Milutinović” u Visokom 1911*, PP II SR F ZMV, inv. br. 1997, jeste uramljena fotografija za koju se prepostavljalo da pripada zaostavštini M. Vojnović. “Međutim, na fotografiji nije bilo nikakve oznake osim inicijala na poleđini kartona ‘L. M.’ što je iniciralo prepostavku da bi inicijali mogli pripadati Lazaru Miliću, jednom od portretisanih članova sa fotografije.” Efendira-Čehić 2020: 4, 5.

⁵⁴ *Studijski portret djevojke: Milka Stanišić (?)*, KV F ZMV, inv. br. 1996/93, datacija: ne prije 1905. – ne poslije 1918. godine. *Portret mlade djevojke s malim bijelim šeširom (?)*, KV F ZMV, inv. br. 1996/94, datacija: ne prije 1905. – ne poslije 1918. godine. *Dopisna karta od Višnje Lazarević*, KV F ZMV, inv. br. 1996/15, datacija: ne prije 1911. – ne poslije 1920. *Studijski portret M. Vojnović s prijateljicom Marom Milić*, KV F ZMV, inv. br. 1996/90, datacija: ne prije 1905. – ne poslije 1918. godine. *Studijski portret Marice Ostojić* (Visoko: 25. 4. 1932), KV F ZMV, inv. br. 1996/76. *Pozdravi od Dragice Bošković* (2. 2. 1917), KV F ZMV, inv. br. 1996/23. *Studijski portret Andje Ilić*, KV F ZMV, inv. br. 1996/61, datacija: ne prije 1912. – ne poslije 1925. godine.

⁵⁵ *Studijski portret Pante Lazića*, KV F ZMV, inv. br. 1996/88, datacija: ne prije 1905. – ne poslije 1918. godine. *Portret dvojice mladića*, KV F ZMV, inv. br. 1996/105, datacija: ne prije 1905. – ne poslije 1918. godine. *Vojnik na dopustu: Panto Lazić (?)*, KV F ZMV, inv. br. 1996/116, datacija: ne prije 1905. – ne poslije 1918. godine. Džajić 2014: 357–359, Sl. 281; Efendira-Čehić – Arnautović 2020: 29, Sl. 20.

njegovom predstavljanju u zemlji. O tome svjedoči i godišnja članska fotografija *Srpsko-pravoslavno crkveno pjevačko društvo “Milutinović” u Visokom 1911*, na kojoj se nalazi M. Vojnović fotografisana zajedno s ostalim članovima.⁵³ Na ovoj fotografiji M. Vojnović imala je 19 godina. U fotografiskom materijalu iz zaostavštine nalaze se i brojne studijske fotografije članica društva koje su nastupale zajedno s M. Vojnović, ali su se i privatno družile. Neke od njih su: Jovanka Đorđević, Mara Plavšić, Višnja Lazarević (Sl. 5), Mara Milić (Sl. 7), Marica Ostojić, Marica Bla-

Tokom 1905–1918. god. M. Vojnović se s prijateljicama fotografisala u fotostudiju *Elektro-Fotograf* (Sl. 7), koji je djelovao u Sarajevu. Prema zastupljenim fotografijama u fotografskoj građi zaostavštine M. Vojnović koje su izašle iz ovog ateljea (9), očita je njegova popularnost u navedenom periodu.⁵⁶ Sudeći po broju sačuvanih fotografija nastalih u sarajevskim fotoateljeima, može se zaključiti da je potreba konzumentskog društva fotografije za odlaskom u Sarajevo bila učestala.⁵⁷

Također, bila je aktivna članica Dramske sekcije višenacionalnog Sokolskog društva Visoko te je učestvovala u pozorišnoj predstavi "Smrt majke Jugovića" (Sl. 8) u režiji Mate Krile i scenografiji dr. Avrama Demaje iz Visokog, koja se izvela u periodu 1934–1936. godine.⁵⁸

Sl. 8. Članovi Sokolskog amaterskog pozorišta u Visokom snimljeni na pozornici Sokolskog doma poslije izvođenja drame "Smrt majke Jugovića", fotografija: crnobijeli tonovi, 13,7 x 8,7 cm; ne prije 1934. – ne poslije 1936.
(PP II SR, F ZMV, inv. br. 1896/232)

⁵⁶ KV F ZMV, inv. br. 1996/89–94, datacija: ne prije 1905. – ne poslije 1918. Efendira-Čehić – Arnautović 2020: 40, Kat. br. 89–94; 2020a: 221–222.

⁵⁷ Younis 2017: 244–246.

⁵⁸ Članovi Sokolskog amaterskog pozorišta u Visokom snimljeni na pozornici Sokolskog doma poslije izvođenja drame "Smrt majke Jugovića" PP II SR F ZMV, inv. br. 1897/232, datacija: ne prije 1934. – ne poslije 1936. godine. Džajić 2014: 362; Efendira-Čehić – Arnautović 2020: 11.

Analizirajući fotografski i dopisni sadržaj iz porodičnog albuma M. Vojnović moguće je uvidjeti kako je imala bogat društveni život. Nadimak joj je bio Seka (Sl. 9). Upravo ovim nadimkom počinje tekst nekoliko dopisnih karti upućenih njoj.⁵⁹ Također, nemoguće je ne primijetiti s kolikim se poštovanjem i uvažavanjem članovi porodice i prijatelji obraćaju M. Vojnović u dopisnim kartama.

Često su joj dopisne karte slale prijateljice, koje su odselile iz Visokog. *Ljubi te tvoja Višnja*.⁶⁰ *Mojoj miloj i zlatnoj Marici Vojnović: Ljubi te tvoja Višnja* (Sl. 5) *Pozdravlja Te i ljubi Tvoja Dragica. 2. 2. 1917.*⁶¹ *Draga Marice, srdačno ti čestitamo Vo(a)skrs sa željom da ih još mnogo i mnogo dočekaš zdrava i vesela. Oprosti što ti se rijetko javljam, jer sam uvek u poslu. Mnogo pozdrava tvom g. tati i tebi od mene i mog Salihha, a deca ruke ljube. Pozdravi Zuhru. Tvoja Fatima*⁶² Na fotografijama iz perioda 1940–1955. može se vidjeti u društvu bliskih prijateljica, s Marijom Andrić, Fahicom Džananović, Stankom Radivojević i Dragicom Vojnović.⁶³ Fahira Džananović i Dragica Vojnović stanovali su u susjedstvu M. Vojnović, te su se često sastajale u njenoj bašti.

⁵⁹ *Dopisna karta od Nikole Mihaličeka*, KV F ZMV, inv. br. 1996/7, datacija: ne prije 1926. – ne poslije 1935. godine. *Dopisna karta Zdenke Mihaliček iz Češke* (Nymburk, 10. 7. 1934), KV F ZMV, inv. br. 1996/14. *Dopisna karta od ing. N. Mihaličeka, Ministarstvo šuma i rudnika Beograd* (Beograd, 22. 2. 1930), KV F ZMV, inv. br. 1996/10. *Dopisna karta od Tilde Mihaliček (Visoko)*, KV F ZMV, inv. br. 1996/6, datacija: ne prije 1915. – ne poslije 1925. godine.

⁶⁰ *Dopisna karta od Višnje Lazarević*, KV F ZMV inv. br. 1996/15, datacija: ne prije 1911. – ne poslije 1920. godine.

⁶¹ *Pozdravi od Dragice Bošković* (2. 2. 1917), KV F ZMV, inv. br. 1996/23.

⁶² *Vaskrsna čestitka od Fatime iz Mostara* (Mostar, 22. 4. 1927), KV F ZMV, inv. br. 1996/4.

⁶³ *Portret dame na prozoru: Fahira Džananović (?)*, KV F ZMV, inv. br. 1996/128, datacija: ne prije 1935. – ne poslije 1950; *Studijski portret mladića i djevojke*, KV F ZMV, inv. br. 1996/51, datacija: ne prije 1930. – ne poslije 1939, na kojoj se nalazi Fahira sa svojim bratom doktorom Hajrudinom Džananovićem; *Prijateljice: Stanka Radivojević, Dragica Vojnović, Marica Vojnović, Marija Andrić*, KV F ZMV, inv. br. 1996/133, datacija: ne prije 1940. – ne poslije 1955; *Marica Vojnović s prijateljicama: Marija Andrić sa sestrom, Stanka Radivojević i Dragica Vojnović*, KV F ZMV, inv. br. 1996/134, datacija: ne prije 1940. – ne poslije 1955; *Društvo kraj mjesne česme: Marija Andrić i Fahira Džananović s društvom*, KV F ZMV, inv. br. 1996/135, datacija: ne prije 1935. – ne poslije 1950; *Marica Vojnović s prijateljicama Fahicom Džananović (?)*, i *Dragicom Vojnović*, KV F ZMV, inv. br. 1996/137, datacija: ne prije 1940. – ne poslije 1955; *Prijateljice: Marija Andrić (treća s lijeva)*, KV F ZMV, inv. br. 1996/138, datacija: ne prije 1935. – ne poslije 1950; *Druženje u bašti: Matilda, Fahira Džananović, Marica s malim Željkom u naručju i Jelena*, KV F ZMV, inv. br. 1996/139, datacija: ne prije 1935. – ne

Dopisne karte šalju i članovi porodice Mihaliček. To su: Josip, Ljubo, Nikola, Martin, Matilda, Jelena, Željko i Zdenka.⁶⁴ Jedan period živjeli su u Visokom i družili se s Vojnovićima. Nakon selidbe ostali su u bliskom kontaktu. Često pišu M. Vojnović bilo da su to praznične čestitke, uspomene na vjenčanje ili simpatične dogodovštine (Sl. 9, 10). *Sve najlepše o Božiću želi Ti Ljubo.*⁶⁵ *Našoj Seki za uspomenu na vjenčanje 20. 11. 1938. Martin i Fina.*⁶⁶ *Za malu uspomenu iz đačkih dana mojoj seki. Nikola Mihaliček, Visoko, 03. 06. 1921.*⁶⁷ *Draga Seko! U veselom društvu Visočana i stanovnika grada Beograda čekajući novu godinu mnogo te pozdravlja Nikola. Čekajući ovu godinu sećah se mnogo dočeka u Visokom i lepog društva, osobito gospodice Verice koju mnogo pozdravi. Nikola.*⁶⁸ *Draga Seko! Javih Ti se ako se ne varam par puta ali od Tebe ni glasa. Šta je sa Tobom? Što si se zaledila? Ta nije ove godine lanjska zima. Valjda možeš bar par reči napisati. Nadam se da si dobro. Šta ima novo u vašem gradu? Kako Ti? Kako čikan? Komšinica sigurno je dobro. Raskravi se malo pa mi napiši koju reč. Ja kao i obično. Čas u Beogradu, čas na Avali. Provodim život kao i ostale skitnice. Izgleda mi da će i ovog ljeta produžiti život kao i dosad. Tebe, čikana i komšinicu mnogo pozdravljam. Nikola.*⁶⁹ *Nymburk, 10. 7. 1934. Draga Seko! Dajem ti znati da sam dobro stigla kući a tu u dobrom zdravlju mačke. Sestra Zorica Ti jako zafalila za Tvoj dar, a isto i još jedan put ja draga Seko za sve što*

---

poslije 1950; *Prijateljice u šetnji: Marija Andrić, magacinerova supruga s djecom i Marica Vojnović*, KV F ZMV, inv. br. 1996/140, datacija: ne prije 1930. – ne poslije 1945. godine. O Dragici Vojnović vidjeti više: fusnote 33, 37.

⁶⁴ Tokom istraživanja o M. Vojnović ostvarena je saradnja s porodicom Mihaliček iz Kotora (Crna Gora). Riječ je o Zoranu, sinu Josipa Mihaličeka. Tome u prilog ide priložena krštenica iz 1916. izdata u matici rimokatoličke župe Velike Franjevačke gimnazije u Visokom na ime Josipa, sina Ljudevita Mihaličeka, i majke Lucije, rođene Jakšić. Zoran i njegova supruga Marija dali su tumačenje rodbinskih veza porodice Mihaliček iz Visokog: Nikola, Ljubo, Matilda, Jelena i Josip su braća i sestre, djeca Ljudevita i Ljudevita Mihaličeka. (Marija Mihaliček, *Istraživanje o Marici Vojnović – Visoko*, 27–28. 10. 2019, e-mail korespondencija)

⁶⁵ *Božićna karta od Ljube Mihaličeka*, KV F ZMV, inv. br. 1996/3, datacija: ne prije 1928. – ne poslije 1935. godine.

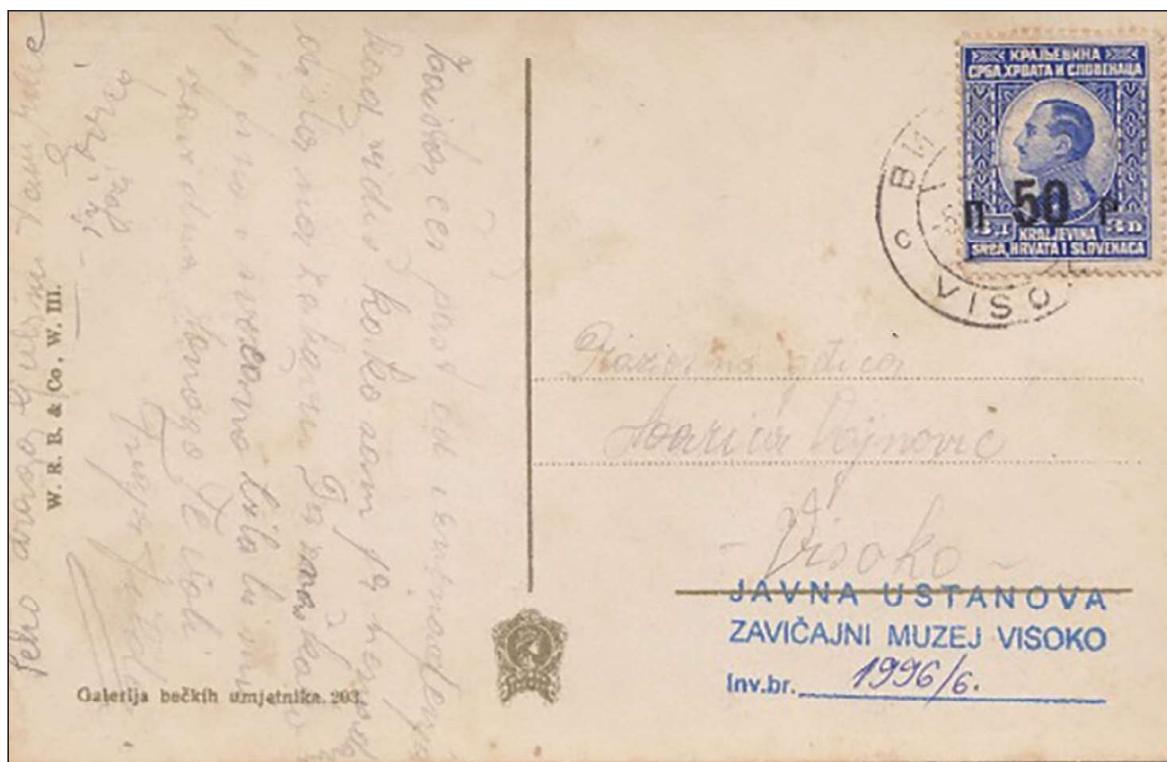
⁶⁶ *Portret Fine i Martina Mihaliček (20. 11. 1938)*, KV F ZMV, inv. br. 1996/47.

⁶⁷ *Uspomena iz đačkih dana od Nikole Mihaličeka* (Visoko, 3. 6. 1921), KV F ZMV, inv. br. 1996/26.

⁶⁸ *Dopisna karta od Nikole Mihaličeka* (Beograd), KV F ZMV, inv. br. 1996/7, datacija: ne prije 1926. – ne poslije 1935. godine.

⁶⁹ *Dopisna karta od ing. N. Mihaličeka*, *Ministarstvo šuma i rudnika Beograd* (Beograd, 22. 2. 1930), KV F ZMV, inv. br. 1996/10.

*si meni učinila puno, puno fala. Ostani zdrava, a dragi Bog Vas čuvaj da se opet vidimo tako sretna [...] tka sada. Sa nebrojeno puno puta puno srdačnijih pozdrava Ti šalje tvoja Zdenka Mihaliček iz Češke.*⁷⁰

Sl. 9. "Zaista ćeš pasti od iznenađenja kad vidiš kako sam ja nenadano otišla na zabavu. Da znaš kako je fino i svečano bila bi mi zavidna. Mnogo te voli Tvoja Tilda. Seko draga, ljubim Vam ruke, Joži i Novici."

Dopisna karta od Tilde Mihaliček (Visoko), dopisna karta s reprodukcijom umjetničkog djela Hansa Zatzke: crno-bijeli tonovi, 9 x 14,1 cm; Merkur, Zagreb: W. R. B. & Co. W. III: Galerija bečkih umjetnika; ne prije 1915. – ne poslije 1925.
(KV F ZMV, inv. br. 1996/6)

U periodu 1933–1939. primjetno je intenzivno druženje s članovima ove porodice, o čemu svjedoče fotografije i dopisne karte.⁷¹ Fotografije prezentuju organizovana porodična druženja članova porodice Mihaliček u kući Matilde Tilde Mihaliček u gradu Grabovac, u Sarajevu, na kojima je čest gost bila M. Vojnović (Sl. 10). Jedan od Maricinih portreta nastao je u bašti Matildine kuće.⁷²

⁷⁰ *Dopisna karta od Zdenke Mihaliček iz Češke* (Nymburk, 10. 7. 1934), dopisna karta s motivom Kamenog mosta u Nymburku, Češka, KV F ZMV, inv. br. 1996/14.

⁷¹ KV F ZMV, inv. br. 1996/148–177. Efendira-Čehić – Arnautović 2020: 41, 42, Kat. br. 148–177.

⁷² *Proljetni portret u bašti – Marica Vojnović* (Sarajevo, 10. 4. 1934), KV F ZMV, inv. br. 1996/163.

Za nekolicinu fotografija portretisanih muškaraca ili vojnika s dopisnim sadržajem "za uspomenu" moglo bi se pretpostaviti da su primljene od udvarača. *Rado Vas se sjeća i pozdravlja Fera Anto.*⁷³ *U uspomenu od Milana ... Visoko, 19. 02. '914.*⁷⁴ *Za uspomenu (na dugo sećanje) od Milana Ć[...] 6/IX. '926.*⁷⁵ Novica Terzić. 22. 08. 1915.⁷⁶ Među fotografijama Vojnović našle su se i fotografije savremenika: pjesnika Alekse Šantića (1868–1924) i Milorada Mitrovića (1867–1907).⁷⁷

Nakon smrti članova svoje porodice, od novembra 1930. god., M. Vojnović živjela je sama. U nasljestvu joj je ostalo veliko imanje, kuća s pratećim objektima, dvorištem i baštom za koje je u periodu od 1936. do 1938. god. plaćala općini porez na lični dohodak: 1936. plaća prirez od 693 dinara, 1937. 695 dinara, 1938. god. 685 dinara, 1941. god. 662 dinara, a 1942. god. 638 dinara.⁷⁸ Po-

stavlja se pitanje da li je M. Vojnović imala sigurna vlastita primanja. Nisu poznati podaci da li je nakon smrti strica Petra Vojnovića nastavila primati njegovu mirovinu i koliko dugo. Na osnovu zabilježenih kazivanja kazivača intervjuisanih u dosadašnjem istraživanju, došlo se do saznanja da je M. Vojnović izdavala dio kuće, a u poznim godinama čuvala koze i da je prodavala kozije mlijeko. Svi kazivači su to potvrdili.

Sl. 10. Druženje – grupni portret društva: Nikola i Jelena Mihaliček, Ivica i Matilda Grabovac, violinista Malić (?), magaciner iz Visokog sa suprugom i sinom, Marica Vojnović i prijatelji (Sarajevo, 21. 4. 1935); fotografija: crno-bijeli tonovi, 5,8 x 8,7 cm. (KV F ZMV, inv. br. 1996/154)

⁷³ *Dopisna karta od Fera Ante* (Zagreb, 4. 1. 1931), KV F ZMV, inv. br. 1996/12.

⁷⁴ *U uspomenu od Milana* (Visoko, 19. 2. 1914), KV F ZMV, inv. br. 1996/20.

⁷⁵ *Studijski portret Milana Ć.* (6. 9. 1926), KV F ZMV, inv. br. 1996/85.

⁷⁶ *Dopisna karta od Novice Terzića* (Budapest, 22. 8. 1915), KV F ZMV, inv. br. 1996/21.

⁷⁷ *Aleksa Šantić*, KV F ZMV, inv. br. 1995/18, datacija: ne prije 1915. – ne poslije 1925. godine; *Portret pjesnika Milorada Mitrovića*, KV F ZMV, inv. br. 1996/17, datacija: ne prije 1915. – ne poslije 1925. godine; Efendira-Čehić – Arnautović 2020: 28, Sl. 19.

⁷⁸ Indeks prireza 1936–1939. (1941–1942), inv. br. 278/2, AOV ZMV.

Prema kazivanju Esada Durajlića (1928): *Marica Vojnović je živjela sama. Nije se udavala, niti je imala djece. Marica je imala dvije koze zahvaljujući kojima je osiguravala sebi egzistenciju. Nije se mnogo družila, većinu vremena je provodila sama u kući.*⁷⁹ Prema kazivanju Ismeta Karasalihovića (1945–2020): *Marica Vojnović je bila kći jednog od velikih moćnika u Visokom. Njen otac je imao veliku kuću koja joj je ostala, a u kojoj su živjele poznate ličnosti grada. Neke od njih su prof. Avram Demajo, bliski porodični prijatelj, zatim, prof. Zajko Jaganjac i prof. Branko Terzić. Prof. Zajko Jaganjac je stanovao kod Marice Vojnović sa svojom suprugom. Predavao je hemiju i bio je poznati predavač ne samo Kožarsko-tekstilne škole u Visokom nego i srednje Tehničke škole u Sarajevu koju sam završio, gdje mi je bio profesor. Kod Marice je živio i poznati visočki profesor Branko Terzić, jedan od najboljih profesora srpskohrvatskog jezika i direktor Međuopštinskog pedagoškog zavoda. Marijine prve komšije su bile Hadžimehanovići. Cajina mati i Džemo Hadžimehanović su je pazili do duboke starosti, a cijeli komšiluk ju je poštovao. (...) čuvala je koze, posebnu pasminu zvanu "mađarice" koje su bile tako umiljate i slušale je.*⁸⁰ Slobodan Cico Vasiljević (1938–2021) potvrđuje kako je Marica izdavala sobu u kući i da je kod nje stanovalo Branko Terzić koji je bio njegov razrednik u visočkoj gimnaziji.⁸¹ Predrag Predo Mitrović (1950) kao dijete kupovao je kozije mlijeko od M. Vojnović i dodaje podatak: *Od 1926. do 1934. godine kod Marice je stanovao i doktor Džananović sa sestrom Fahicom.*⁸² Godine 1965. porodica Greda kupila je zemljište i dio kuće čerpićare od M. Vojnović: *Bila je zidana od čerpića. U jednom dijelu su bile koze, a u drugom smo stanovali mi. Na tavanu je bilo sijeno za koze.*⁸³

Na osnovu zabilješke u Inventarnoj knjizi Etnografske zbirke M. Vojnović je 1981. god. bila iznemogla starica, bolesna i bez staratelja.⁸⁴

⁷⁹ Kazivanje dao Esad Durajlić (1928) iz Visokog 10. 10. 2019. u Zavičajnom muzeju Visoko; zabilježile H. Efendira-Čehić i Dž. Arnautović.

⁸⁰ Kazivanje dao Ismet Karasalihović (1946–2020) iz Visokog 8. 11. 2019. u Zavičajnom muzeju Visoko; zabilježile H. Efendira-Čehić i Dž. Arnautović.

⁸¹ Kazivanje dao Slobodan Cico Vasiljević (1938–2021) iz Visokog 30. 5. 2018. u kući porodice Vasiljević u Visokom; zabilježila H. Efendira-Čehić.

⁸² Kazivanje dao Predrag Predo Mitrović (1950) iz Visokog 21. 10. 2019. u Zavičajnom muzeju Visoko; zabilježile H. Efendira-Čehić i Dž. Arnautović.

⁸³ Kazivanje dala Rabija Greda (1941) iz Visokog 8. 11. 2019. u Zavičajnom muzeju Visoko; zabilježile H. Efendira-Čehić i Dž. Arnautović.

⁸⁴ V. fusnotu br. 13.

Teško zdravstveno stanje M. Vojnović potvrđuje i kazivanje Rabije Greda (1941): *Oko 1970. godine Marica se razboljela. Postala je senilna. Zaboravlja je prijatelje i porodicu i sve više vremena provodila sama u kući, ili u bašti s kozama. Porodica joj je vrlo rijetko dolazila u posjetu. Komšije su joj donosile hranu i pomagale joj u njenim svakodnevnim aktivnostima. Nije više mnogo pažnje posvećivala bašti i čišćenju kuće.*⁸⁵

Godine 1981. premještena je u Dom za stara i iznemogla lica u Nedžarićima, Sarajevo. Na osnovu arhivske dokumentacije Služba socijalnog rada KJU Gerontološkog centra u Sarajevu, potvrdila je podatak da je M. Vojnović primljena u ustanovu 13. 1. 1981. gdje je preminula 15. 6. 1982. godine.⁸⁶ Nije se udavala i nije imala nasljednika.

Milka Vojnović (-1917)

Milka Vojnović bila je uži član porodice. Preminula je 1917. god. i ukopana je u porodičnu grobnicu Vojnovića u Visokom. Istražujući Fotografsku zaostavštinu M. Vojnović na jednoj od dopisnih karti koju šalju Danilo i Natalija Vojnović 30. 12. 1915. spominje se Milka, na osnovu čega je moguće zaključiti da je živjela u porodičnoj kući s Petrom, Anom i Maricom. Sadržaj dopisne karte glasi: *Draga Tetka i Marice! Evo Vam šaljem sliku. Znam da će vam, drago biti. Samo mi je žao da*

⁸⁵ Kazivanje Rabije Greda (1941) od 8. 11. 2019. godine. O stanju M. Vojnović tokom sedamdesetih godina saznajemo i iz zabilježenog sjećanja Ljilje i Mare, najstarijih potomaka Mihaličeka iz Sarajeva (nepotpuna bilješka o kazivačima) o kojem nas informiše Marija Mihaliček iz Kotora (CG) – da je posljednji susret Nikole i M. Vojnović bio tokom sedamdesetih godina, kada su za Sve svete obilazili groblje u Visokom: *Negdje sedamdesetih godina za Svi Svete vozio sam strica Nikolu po grobljima pa smo navratili kod Seke, našli smo je u njezinom velikom vrtu ispred stare kuće, sve je odavalo da je u prošlosti to bila prava Dama, tada je bila sama i stara, imala je dvije koze, koje su smrdile pa Ljilja i dan danas ne voli koziji sir.* Marija Mihaliček, *Istraživanje o Marici Vojnović – Visoko*, 11. 11. 2019, e-mail korespondencija.

⁸⁶ "Poštovani, Uvidom u Knjigu korisnika Centra, obavještavamo vas da je Vojnović (Ilija) Marica, rođena 1893. godine u Visokom, boravila u našoj ustanovi u periodu od 13. 1. 1981. godine do 15. 6. 1982. godine, kada je preminula. Troškove smještaja snosio je Centar za socijalni rad Visoko. Drugim podacima ne raspolažemo." (Služba socijalnog rada, KJU "Gerontološki centar" Sarajevo, e-mail korespondencija 17. 11. 2019. godine) U dopisu Gerontološkog centra za stara i iznemogla lica u Sarajevu, podatak da je M. Vojnović, kćerka Ilijе, rođena 1893. god. se ne podudara s podatkom iz Domovnika, popisa pravoslavnih porodica u Visokom za 1930, gdje je kao godina rođenja zabilježena 1892. Budući da Domovnik (1930) predstavlja arhivsku građu, uzima se kao relevantniji izvor.

*Vojo nije lijepo izišo. Znam da će Marici a i Milki biti drago kada vide malu Rajku. Pozdrav Tetku. A vas puno pozdravlja vaša Natalija i Danilo. Pozdrav od mame.*⁸⁷ U dopisnom sadržaju Marica i Milka nisu oslovljavane s Vi, što upućuje na mogućnost da je Milka mlađa osoba. Ovo je ujedno i jedini spomen na Milku. U fotografskoj građi nalaze se brojni portreti neidentifikovanih djevojaka i žena, od kojih bi zasigurno jedan mogao pripadati Milki Vojnović.

Sarajevski ogrankovi Vojnovića: Danilo (1887–1960) i Natalija (1895–1979)

Kolekcija fotografija iz zaostavštine M. Vojnović bogata je i brojnim portretima bračnog para Danila i Natalije (Sl. 11). Živjeli su u Sarajevu, na osnovu čega možemo govoriti o sarajevskom ogranku porodice Vojnović. Imali su dvoje djece, starijeg sina Voju i mlađu kćerku Rajku. Dopisna korespondencija koju su slali i razmjenjivali s porodicom Vojnović u Visokom upućuje na zaključak da su bili bliži članovi rodbine.

Na osnovu ustupljenih podataka iz sistema Matičnog ureda Gradske uprave Visoko, Danilo Vojnović rođen je 1. 1. 1887. god. u Gospiću, a preminuo 31. 12. 1960. u Sarajevu. Bio je oženjen Sarajkom Natalijom, rođenom Marić (1895 – 8. 6. 1979).⁸⁸ Ukopani su u zajedničkoj grobnici Vojnovića na Barama, Sarajevo (oznaka P1 05 01).⁸⁹

Fotografije s dopisnim sadržajem od Danila i Natalije šalju iz Sarajeva.⁹⁰ Na osnovu analize dopisnog sadržaja i uvida u hronološki

---

⁸⁷ *Dopisna karta od Danila i Natalije Vojnović* (Sarajevo, 30. 12. 1915), KV F ZMV, inv. br. 1996/22.

⁸⁸ "Stjepan Marić kupio je od Natalije rod. Marić, udate Vojnović 6/15 nekretnina upisanih u grunt. ul. br. XXXVI/6, kat. općine Sarajevo, kuću sa kućištem i dvorištem u Ferhadija ulici u površini od 548 četv. m. u Ferhatbeg mahali za cijenu od 23.750 K." *Sarajevski list*, 7. maj 1914, br. 102, god. XXXVII, 4.

⁸⁹ Preuzeto s: <http://www.pokop.ba/pretraga-umrlih>.

⁹⁰ Fotografije i dopisni sadržaj od Danila, Natalije i njihove kćerke Rajke uredno je potpisani i/ili datirani. Neke od prispjelih dopisnih karti M. Vojnović imaju karakter brzog i kratkog javljanja, te nisu ni datirane prilikom slanja. Takve su često slate poštanskim saobraćajem – Poštom, iz Sarajeva u Visoko. Datacija takvih i sličnih dopisnih karti bila je moguća na osnovu više ili manje razgovijetnog pečata Pošte Sarajeva s otisnutim datumom otpremanja prilikom poništenja poštanske markice u saobraćaju. U periodu 1915–1925. Visoko je imalo gradsku poštu, o čemu svjedoči očuvan prijemni pečat Pošte Visoko (Sl. 9).

raspored dopisnog javljanja, pisana korespondencija od Danila i Natalije započela je početkom XX stoljeća. U prvoj deceniji, ali ne prije 1900. god., Danilo i Natalija su se vjenčali. U kolekciji fotografija zaostavštine M. Vojnović nalazi se njihova fotografija kao vjenčanog para *Studijski portret Danila i Natalije Vojnović* (Sl. 11).⁹¹ U dopisnoj građi prvi zabilježeni dopisni sadržaj Danila iz Sarajeva jeste iz 1907. godine. Te godine Danilo šalje porodici Vojnović osobni portret na kojem je portretisan kao ozbiljan i ambiciozan mlad gospodin. Fotografija je nastala u tada poznatom sarajevskom fotografском studiju Emanuela/ Emila Buchwalda, sa sljedećim sadržajem: *Mom milom tetku i tetki na uspomenu! Sarajevo]. 28. / 1. / 07. Danilo.*⁹² Na osnovu sadržaja jasno je da se s porodičnom topilnom i uvažavanjem obraća Petru i Ani Vojnović u Visokom.

S druge strane, Marica Vojnović je imala bliske odnose s Natalijom, Danilovom suprugom. Otprilike u istom periodu, ali ne prije 1905. god., fotografišu se u jednom studijskom fotoateljeu gdje je nastao zajednički *Portret mlađih dama Marice i Natalije Vojnović* (Sl. 1). Zajednički portret govori o društvenom statusu građanskih porodica s početka 20. st. iz kojih potiču, ali portret prvenstveno predstavlja njihovu porodičnu bliskost. U fotografskoj građi zaostavštine M. Vojnović našle su se i druge fotografije i dopisne karte od Natalije na kojima je portretisana kao ozbiljna gospođa, sama ili sa svojim suprugom (Sl. 11),

Sl. 11. *Studijski portret Danila i Natalije Vojnović*, kaširana fotografija: crnobijeli tonovi, 16,3 x 10,9 cm; Atelier Färber, Sarajevo; ne prije 1900. – ne poslije 1915. god. (KV F ZMV, inv. br. 1996/86)

⁹¹ *Studijski portret Danila i Natalije Vojnović*, KV F ZMV, inv. br. 1996/86, datacija: ne prije 1900. – ne poslije 1915.

⁹² *Studijski portret Danila Vojnovića* (Sarajevo, 28. 1. 1907), KV F ZMV, inv. br. 1996/98.

Sl. 12. Studijski portret Danila Vojnovića s kćerkom Rajkom, dopisna karta s fotografijom (prvobitno kaširana): crno-bijeli tonovi, 8,7 x 13,8 cm; ne prije 1915. – ne poslije 1919. (KV F ZMV, inv. br. 1996/38)

osobine mladalačkog duha kada joj kao školarka šalje brzo ispisane dopisne karte s fotografijama poznatih holivudskih glumica, poput *Lil Dagover* ili *Bebe Daniels*. Ovakve dopisne karte bile su popularne tokom dvadesetih i tridesetih godina prve polovine XX st. i svakako da su privlačile pažnju starijih i mlađih generacija. Rajka kao školarka, starosti od oko 15, najviše 20 godina, u periodu 1925–1935. šalje dopisne karte sa sljedećim sadržajem: *Draga Marice, primila sam Tvoju*

⁹³ Portret Natalije Vojnović, rođene Marić iz Sarajeva, KV F ZMV, inv. br. 1996/75, datacija: ne prije 1922. – ne poslije 1932. Studijski portret Natalije Vojnović i gospođe Marić, KV F ZMV, inv. br. 1996/89, datacija: ne prije 1905. – ne poslije 1918.

⁹⁴ Pored mnogobrojnih nepotpisanih i neidentifikovanih portreta fotografija iz zavjetnice M. Vojnović nalazi se i Portret djevojčice u voćnjaku, KV F ZMV, inv. br. 1996/84, datiran ne prije 1925. – ne poslije 1935. god., za koji se pretpostavlja da pripada Rajki.

ili s gospođom Marić, mamom.⁹³ U periodu od sredine dvadesetih do sredine tridesetih godina XX st., dopisnu korespondenciju s Marićom Vojnović nastavila je Danilova i Natalijina kći Rajka.

Kao djevojčicu, nešto stariju trogodišnjakinju, Rajku vidimo portretisanu uz oca Danila (Sl. 12). U udobnom naslonjaču opremljenog fotoateljea sjedi Danilo. Pored njega, na naslonjaču fotografije stoji ljepuškasta kći djevojčica Rajka, frizure s kratkim šiškama i loknama do ramena. Iako je dopisna karta bez sadržaja, svakako da ova fotografija ima važno mjesto u porodičnom albumu Marice Vojnović.⁹⁴

Ako prepostavimo mogućnost da je Rajka rođena oko 1914/1915. god., može se zaključiti da je Marica Vojnović starija od Rajke 22–23 godine. Brižna je prema njoj, dok Rajka pokazuje

*kartu koju si mi poslala u školu. Kako si? Ja Ti nisam došla jer sam imala mnogo učiti, ali ču Ti već doći. Šta ima tamo novoga? Pozdravi sve, a Tebe voli i ljubi Rajka. P. S. Odgovori na školu.*⁹⁵ U navedenom sadržaju naglašava da joj Marica odgovori na školu, što potvrđuje i drugom dopisnom kartom: *Draga Marice! Primila sam Tvoju kartu i bilo mi je vrlo drago kad sam vidila da mi Ti pišeš. Primili smo dekice i čača Ti se naljepše zahvaljuje. Kako Ti stoji šešir? Doći ču Ti jedne subote, ali ove ne mogu. Mnogo te voli Rajka. P. S. opet mi odgovori na školu.*⁹⁶ Iz dopisnog sadržaja može se zaključiti da je Rajka povremeno dolazila kod Marice u Visoko, donosila i primala poklone, i da je kao starija djevojka preuzela dopisnu korespondenciju. Posljednju dopisnu kartu uputila je Marici u maju 1938. god., kada joj je za uspomenu poslala fotografiju vjenčanog portreta s odabranikom Nemanjom uz dopisni sadržaj: *Našoj rođici za uspomenu i sjećanje. Nemanja i Rajka. Sarajevo, maja 1938.*⁹⁷

Na osnovu fotografske i dopisne građe iz muzejskih kolekcija, može se zaključiti da su Danilo i Natalija bili bliži srodnici porodice Vojnović iz Visokog. To potvrđuje dopisni sadržaj u kojem Petra i Anu Vojnović oslovljavaju rodbinskom odrednicom "tetak" i "tetka". Započelo se od prepostavke da je Danilo također nosilac loze Vojnovića iz Sarajeva. Prilikom istraživanja i traženja preciznije srodne poveznice između Danila i porodice Vojnović iz Visokog, naišlo se na oprečne informacije, što je dodatno uslovilo težinu obrade teme. U *Sarajevskom listu* iz 1918. god. nailazimo na podatak da je Petar Danilov ujak: "Predsjedatelj predočuje Vojnoviću obrtnicu od 18. septembra 1915. na ime Petra Vojnovića, optuženikova ujaka, pod firmom kojega je opt. Vojnović trgovao. Predsjedatelj zanima rekapitulira troškove, koje je optuženik naveo i konstatira nove troškove, što danas iznosi: isplata ujaku, izdaci za cikoriju, prijevoz hamalima za onih 12 partija, prijevoz za taramu, makarone, gerstl, poštarinu i brzoprovodna taksa, vreće, ležarina za gerstl, porezni, pak neplaćeni općinski nameti, neplaćeni ratni porez i izgubljene kamate na glavnici."⁹⁸ Na osnovu dostupnih

⁹⁵ *Dopisna karta od Rajke* (Sarajevo), KV F ZMV, inv. br. 1996/8, datacija: ne prije 1925. – ne poslije 1935.

⁹⁶ *Dopisna karta od Rajke Vojnović* (Sarajevo), KV F ZMV, inv. br. 1996/8, datacija: ne prije 1925. – ne poslije 1935.

⁹⁷ *Portret Rajke i Nemanje* (Sarajevo, maja 1938), KV F ZMV, inv. br. 1966/48.

⁹⁸ *Sarajevski list*, 1918, br. 17, god. XL, 3.

prezentovanih podataka nema jasne potvrde da li je riječ o Vojnoviću s Petrove strane ili o rodbinskoj porodici s Anine strane.

* * *

Danilo Vojnović je 1908. god. izabran za odbornika Trgovačke omladine Sarajevo.⁹⁹ Radio je u sarajevskoj Kreditnoj banci i štedionici na poziciji bankovnog službenika, sekvestra.¹⁰⁰ Učestvovao je u više različitih akcija prikupljanja pomoći u različite svrhe, o čemu svjedoče naredni primjeri: akcija za potresom postradale žitelje Hrv. Primorja: Danilo Vojnović po 25 K.¹⁰¹ Prilozi za siročad palih vojnika: Danilo Vojnović 60 K.¹⁰² Za sanitarnu pomoć za vrijeme rata, Po 10 K: Danilo Vojnović.¹⁰³

Ime Danila Vojnovića vezuje se za događaje koji su obilježili ratni period austrougarske Bosne i Hercegovine, a koji se ubrajaju među "tri najveće afere koje su potresle Bosnu i Hercegovinu tokom I svjetskog rata".¹⁰⁴ Bosna i Hercegovina tokom Prvog svjetskog rata suočila se s teškom nestašicom hrane, što je dovelo do izuzetno velikog povećanja cijena. Iako su vlasti već na početku rata pribjegle maksimiranju cijena za najvažnije životne namirnice, vrlo brzo pojavile su se osobe koje su počele s kršenjem ove odredbe s ciljem bržeg bogaćenja. Dolazi do korupcije, krađa i prevara.¹⁰⁵

Godine 1916. počeo je sudski proces protiv bivšeg ravnatelja sarajevskog aprovizacionog ureda Mirka Bradača. Uhapšen je i smijenjen s dužnosti zbog brojnih nepravilnosti u gradskoj aprovizaciji. Tokom istrage uhapšeno je još nekoliko činovnika i trgovaca, među kojima je bio i bankovni činovnik Danilo Vojnović.¹⁰⁶

⁹⁹ *Bosanska vila*, Sarajevo: Srpsko prosvjetno-kulturno društvo Prosvjeta, 1918, 160.

¹⁰⁰ Vidjeti više: *Bosanski glasnik*: Opća priručna i adresna knjiga za Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo, 1916. god. XX, 172. *Sarajevski list*, 1. august 1916, br. 202, god. XXXIX; Ibidem (1915), 6; Ibidem (1913), 5.

¹⁰¹ *Sarajevski list*, 3. juni 1916, br. 145, god. XXXIX, 3.

¹⁰² *Sarajevski list*, 8. juli 1918, br. 145, god. XLI, 2.

¹⁰³ *Sarajevski list*, 16. august 1914, br. 187, god. XXXVII, 1.

¹⁰⁴ Forto 2005: 69.

¹⁰⁵ Isto.

¹⁰⁶ Vidjeti više: Forto 2005: 72. *Sarajevski list*, 1918, br. 17, god. XLI, 3; Ibidem (1918), 3; Ibidem (1918), 4.

Vrlo vjerovatno da je nakon afere, u kojoj je jedan od aktera bio upravo Vojnović, postepeno došlo do prekida veze između Petra i Danila. Još su neko vrijeme nakon ovog nemilog događaja stizale dopisne karte iz Sarajeva za Vojnoviće u Visokom s pozdravima od Danila i Natalije. U kasnijem periodu, na osnovu Fotografskog materijala, s Maricom se jedino dopisivala Rajka, Danilova kćerka. Posljednja dopisna karta od Rajke uručena je Marici 1938. kao uspomena na Rajkino vjenčanje.

Zaključna razmatranja

Fotografija od svog postanka pripada savremenom mediju vizuelnog bilježenja i predočavanja određenih pojava u prirodi i društvu i postala je nezamjenjiva u tome. Kao medij fotografija je našla svoju svrhu i široku primjenu u društvu, pa tako i u muzeju kao fotodokumentarna građa. Kao muzejska građa, ona nadilazi fotodokumentarnu svrhu i postaje muzejski predmet koji ima svoje vrijeme nastanka, dataciju, hronološki period, porijeklo, autora, aktera/aktere na slici, naručioča, pošiljaoca, poruku i tekstualni sadržaj koji je prati putem štampe ili pisanog zapisa. Komercijalna izrada fotografija krajem 19. i početkom 20. st. omogućila je pojedincu kreiranje vlastitih uspomena te se pojavljuje kao porodična fotografija sa svrhom formiranja porodičnog albuma. U tom kontekstu porodična fotografija ima neraskidivu vezu s porukom i pisanim sadržajem te postaje sredstvo razmjene vizualnog i dopisnog sadržaja – sredstvo komunikacije.

Porodičnu historiju čine razglednice koje, skupljene u albumima, govore o porodičnim vezama, nesvakidašnjim događajima i međusobnim odnosima. Upravo je sadržaj dopisnih karti iz Fototeke Zavičajnog muzeja Visoko poslužio za rekonstrukciju porodičnih, rodbinskih i prijateljskih veza visočke i sarajevske loze Vojnovića. U tome se ogleda značaj pisma, odnosno dopisne karte, kao jednog od načina komunikacije u kontekstu genealogije. Također, istraživanje je potaklo i na razumijevanje fotografije u muzejskoj praksi, ističući njen višestruk doprinos u sociokulturalnim / etnološkim proučavanjima.

Fotografska građa *Kolekcije fotografija iz zaostavštine Marice Vojnović* (KV F ZMV) i dijela *Kolekcije fotografija iz perioda prije II svjetskog rata* (PP II SR F ZMV) potiče iz zaostavštine Marice Vojnović,

Visočanke (1892–1982) i predstavlja pikturalne, dokumentarne i pisane izvore o porodici Vojnović, njihovom porijeklu, razlozima njihova dolaska u Bosnu i Hercegovinu, prilagođavanju u novoj sredini, krugu prijatelja, ali i društvenim i kulturnim prilikama u Visokom u periodu s kraja 19. i tokom 20. st., a u kojima su i sami uzeli učešća.

Dokumentarno-biografski podaci iz građe potakli su na rekonstrukciju porodičnog i društvenog života porodice Vojnović za vrijeme njihovog života u Visokom. Uz dodatne arhivske izvore i prikupljenu dokumentaciju iz javnih institucija potvrđeno je da porodica Vojnović vodi porijeklo iz Gospića u Lici (Hrvatska). Porodicu Vojnović činili su Petar, glava porodice (1858–1930), njegova supruga Ana (–1921) i sinovka Marica (1892–1982). Uži član porodice Vojnović bila je i Milka (–1917) koja je stanovala u porodičnoj kući. Patron porodice bio je službenik austrougarske vojske, koji je po dužnosti preraspodijeljen u Bosnu. Krajem 19. i početkom 20. st. doseljava se s porodicom i nastanjuje u Visokom. Sarajevskom ogranku Vojnovića, po neutvrđenoj liniji, pripadaju Danilo i njegova supruga Natalija, s djecom Vojom i Rajkom.

Prateći dostupne izvore i zabilježene podatke moguće je zaključiti da su se članovi porodice Vojnović prilagodili novoj sredini i uzeli aktivno učešće u društveno-kulturnim zbivanjima Visokog. Prije svega, istaknut je njihov humanitarni doprinos u zajednici dobrovoljnim novčanim prilozima i prilozima u naturi za pogorjeli narod nakon velike Jangije 11. novembra 1911. koja je zahvatila Visoko. U narednom periodu porodica Vojnović nastavlja davati dobrovoljne priloge za pomoć i sanitarnu njegu u ratu, te za podizanje ratnog spomenika u Sarajevu (1914). U periodu razvoja kulturno-umjetničkih društava Visokog prve polovine 20. st., ime Marice Vojnović veže se za djelovanje Srpskog pjevačkog društva "Milutinović" i Dramske sekcije Sokolskog društva u Visokom u čijem je radu uzela aktivno učešće. Bila je jedna od pet istaknutih ženskih vokala društva "Milutinović", koje su pred carem Franjom Josipom I u Visokom 1910. god. otpjevale *Carevku*. Tokom 1934–1936. god. aktivno je učestvovala u radu Dramske sekcije Sokolskog društva Visoko i uzela ulogu u pozorišnoj predstavi "Smrt majke Jugovića".

Porodica Vojnović je pronašla svoje ognjište u Visokom, o čemu svjedoči njihovo počivalište, porodična grobnica na visočkom pravoslavnom groblju.

Bibliografija

Izvori

Domovnik, popis pravoslavnih porodica Srpske pravoslavne crkvene opštine u Visokom, 1930. Arhiv Crkve sv. Prokopija, Visoko.

Državni arhiv, Gospić, Republika Hrvatska, Fond HR-DAGS-192, Zbirke matičnih knjiga.

Efendira-Čehić, H., *Fotografija Srpsko-pravoslavno crkveno pjevačko društvo "Milutinović" u Visokom 1911.*, Obrada fotografije inv. br. 1997, Fototeka, JU "Zavičajni muzej" Visoko, 2020. neobjavljeno.

Javno komunalno preduzeće (JKP) Gradska groblja Visoko.

Kantonalna Javna ustanova (KJU) "Gerontološki centar" Sarajevo.

Kazivanje Esada Durajlića (1928) iz Visokog, zabilježeno 10. 10. 2019. u Zavičajnom muzeju Visoko; zabilježile H. Efendira-Čehić i Dž. Arnautović.

Kazivanje Ismeta Karasalihovića (1946–2020) iz Visokog, zabilježeno 8. 11. 2019. u Zavičajnom muzeju Visoko; zabilježile H. Efendira-Čehić i Dž. Arnautović.

Kazivanje Predraga Prede Mitrovića (1950) iz Visokog, zabilježeno 21. 10. 2019. u Zavičajnom muzeju Visoko; zabilježile H. Efendira-Čehić i Dž. Arnautović.

Kazivanje Rabije Greda (1941) iz Visokog, zabilježeno 8. 11. 2019. u Zavičajnom muzeju Visoko; zabilježile H. Efendira-Čehić i Dž. Arnautović.

Kazivanje Slobodana Cice Vasiljevića (1938–2021) iz Visokog, zabilježeno 30. 5. 2018. u kući porodice Vasiljević u Visokom; zabilježila H. Efendira-Čehić.

Kazivanje Zdenke Zdene Antovića (1957) iz Visokog, zabilježeno 6. 11. 2019. u Zavičajnom muzeju Visoko; zabilježile H. Efendira-Čehić i Dž. Arnautović.

Matični ured Gradske uprave Visoko – Matične knjige umrlih Visočana za 1930. godine.

Zavičajni muzej Visoko (ZMV):

Opštinski arhiv Opštine Visoko (OAOV ZMV), neobjavljeno:

- Kutija VI / 1. januar – 31. juni 1932. (neobrađena građa)
- Kutija IX / 1. april – 31. oktobar 1934. (neobrađena građa)
- Indeks prikeza opštine Visoko za 1936–1939. (1941–1942), inv. br. 278 / 2.

Fototeka Zavičajnog muzeja Visoko (F ZMV):

- Kolekcija fotografija iz zaostavštine Marice Vojnović (KV F ZMV)
- Kolekcija fotografija iz perioda prije II svjetskog rata (PP II SR F ZMV)

Veb-izvori

Efendira-Čehić, H. (2020): "Ikona iz umjetničke zbirke Zavičajnog muzeja u Visokom – Sveti Đorđe ubija aždahu", *Radovi Zavičajnog muzeja – Visoko I/1*, JU "Zavičajni muzej" Visoko, Visoko, 286–305. <https://zavicajnimuzej.com/wp-content/uploads/pdf/Habiba.pdf>.

e-Muzej platforma digitalnih zbirki Zavičajnog muzeja Visoko. <https://app.e-zavicajnimuzej.com>.

KJKP "Pokop" d.o.o Sarajevo – Groblje Bare, Sarajevo. <http://www.pokop.ba/pretraga-umrlih>. Pristupljeno: 30. 1. 2022.

Pejović, R. (2011): "Muzički život Srba u Bosni i Hercegovini (1881–1914)", *Riznica srpska – muzika*, 15. marta 2011. <http://www.riznicarsrpska.net/muzika/index.php?PHPSESSID=c8npbldvuriaclj4i1318js74&topic=668.0> (pristupljeno 29. 1. 2022)

Prezime Vojnović. Acta Croatica. <https://actacroatica.com/hr/surname/Vojnovi%C4%87/>. Pristupljeno 25. 12. 2021.

Udruženje Lovačko društvo "Srndać 1920", Visoko. <http://www.srndac1920.ba/o-nama/>. Pristupljeno 30. 12. 2021.

Ostali izvori

Mihaliček, Marija, *Istraživanje o Marici Vojnović–Visoko*, 26. 10 – 12. 11. 2019, e-mail korespondencija, zavicajnimuzejvisoko@gmail.ba.

Krajišnik, Neven, *Istraživanje o Marici Vojnović – Visoko*, 26. 10. – 12. 11. 2019, e-mail korespondencija, zavicajnimuzejvisoko@gmail.ba, oktobar–novembar 2019.

Štampa

Bosanski glasnik: opći adresni priručnik sa kalendarom svih vjeroispovijesti za Bosnu i Hercegovinu = Bosnicher Bote, Universal-Hand und Adresbusch

nebst Kalender für alle Confesiones für Bosnien-Hercegovina, Izdavač i urednik: Adolf Walny, Sarajevo – Beč, 1897–1918.

Bosanska vila, Sarajevo: Srpsko prosvjetno-kulturno društvo Prosvjeta, 1918.

Bošnjak: kalendar za prostu godinu, Sarajevo: Zemaljska tiskara, 1911.

Sarajevski list, Sarajevo: Zemaljska tiskara, 1878–1918.

Literatura

Belaj, M. (2006): "Obiteljska fotografija: suvenir emocija", *Treća* 8(2), Centar za ženske studije, Zagreb, 85–97.

Belaj, M. (2008): "Obiteljska fotografija kao kreiranje i arhiviranje (poželjne) stvarnosti", *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku* 45/2, Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, 135–151.

Belaj, M. (2009): "Obiteljski fotografski album", *Studia ethnologica Croatia* 21, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 285–305.

Bilinac, R. (2019): *Blago visočke crkve*, Dabar, Istočno Sarajevo.

Delić-Gozze, V. (2000): "Fotografija kao muzejski predmet ili kao muzejska dokumentacija", *Informatica museologica* 31/3–4, Muzejski dokumentacioni centar, Zagreb, 2000.

Dodig, Ž. (2018): *Privatna zbirka kao muzejski fenomen: na primjeru zbirke Stjepana Meze u Muzeju Sarajeva – Private collections as a feature of museums: the Istav Mezo collection in the Sarajevo Museum*, Muzej Sarajeva: Udruženje ICOM, Nacionalni komitet BiH, Sarajevo.

Džajić, I. (2014): *Djelovanje nacionalnih kulturno-prosvjetnih društava u Visokom 1903–1949*, Ban publishing, Visoko.

Džambazov, L. (2013): "Kulturno-prosvjetna djelatnost Muzičke sekcije Sokolskog društva na području Visokog (1909–1941)", *Muzika: Časopis za muzičku kulturu* XVII(1/2) (41/42), Muzička akademija u Sarajevu, Muzikološko društvo FBiH, Sarajevo, 59–67.

Efendira-Čehić, H., Arnautović, Dž. (2020): "Portret dame: Marica Vojnović, Visočanka (1892–1982): izložba fotografija 19. i 20. stoljeća iz zavstavštine Marice Vojnović Zavičajnog muzeja u Visokom", JU "Zavičajni muzej" Visoko, Visoko.

Efendira-Čehić, H., Arnautović, Dž. (2020a): "Pregled fotografa i fotografskih ateljea na teritoriji Bosne i Hercegovine kroz fotografsku građu zavstavštine Marice Vojnović u Zavičajnom muzeju u Visokom", *Historijska*

traganja 19, Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, Sarajevo, 207–212.

Фајфрић, Ж. (2006): Кнез Лазар и деспот Стефан, Библиотека Српске владарске породице, Табернакл, Сремска Митровица.

Filipović, M. (1928): *Visočka nahija*, Naselja i poreklo stanovništva, knj. 25, Srpski etnografski zbornik, knj. 43, Srpska kraljevska akademija, Beograd.

Forto, F. (2005): "Afere i prevare u BiH 1914–1918", *Prilozi* 34, Institut za historiju, Sarajevo, 67–78.

Handžić, B. (2001): "Lovačko udruženje građana Srndać Visoko", Glasilo Saveza lovačkih organizacija Bosne i Hercegovine *Lovački list*, god. XXXVII, Nova serija, br. 43, Sarajevo, 57–59.

Husić, A. (2021): "Visoko i okolina u vrijeme osmanske vladavine: upravna organizacija, konfesionalne, demografske i privredne prilike", u: *Visoko i okolina kroz historiju* 2, JU "Zavičajni muzej" Visoko, Visoko, 13–123.

Ivanuš, R. (2000): "Zbirke fotografija i fototeke u zagrebačkim muzejima", *Informatica museologica* 31/3–4, Muzejski dokumentacijski centar, Zagreb, 21–26.

Jazić, A. (2010): *100 godina sporta u Visokom*, Općina Visoko, Visoko.

Kardaš, M., Pulo M., Ganić Đ., Efendira-Čehić H., Malić, M. (2021): "Običaji i predaje visočkog kraja", u: *Visoko i okolina kroz historiju* 2, JU "Zavičajni muzej" Visoko, Visoko, 309–336.

Kreševljaković, H. (1934): *Visoko*, Islamska dionička štamparija, Sarajevo (preštampano iz *Novog Behara*, god. VIII).

Maroević, I. (2002): "Fotografija kao muzejski predmet", *Informatica museologica* 31/3–4, Muzejski dokumentacijski centar, Zagreb, 13–16.

Pejanović, Đ. (1930): *Kulturno-prosvetna, humana i socijalna društva u Bosni i Hercegovini za vreme austrijske vladavine*, Bosanska pošta, Sarajevo.

Pejović, R. (1996): "Muzički život Srba u Bosni i Hercegovini (1814–1918)", *Novi zvuk – časopis za muziku* 7, Fakultet muzičke umetnosti Beograd, Katedra za muzikologiju, Beograd, 79–85.

Pleše, I. (2014): *Pismo, poruka, mejl: etnografija korespondencije*, Biblioteka Etnografija, Zagreb.

Puljar, S. (1997): "Putujuće slike – razglednice – kulturnoantropološki dokumenti", *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku* 34/2, Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb, 153–165.

- Roksandić, D. (1991): *Srbi u Hrvatskoj od 15. stoljeća do naših dana*, Vjesnik, posebno izdanje, Zagreb.
- Sontag, S. (1977): *O fotografiji*, Kulturni centar Beograda, Beograd.
- Stanišić, V. (1989): "Fudbal u Visokom između dva rata", u: *80 godina fizičke kulture i sporta u Visokom (1909–1989)*, grupa autora, Samoupravna interesna zajednica fizičke kulture Visoko, Savez organizacija fizičke kulture Visoko, Visoko, 49–51.
- Ševo, Lj. (2002): *Pravoslavne crkve i manastiri u Bosni i Hercegovini do 1878. godine*, Grad Banja Luka, Glas srpski, Banja Luka.
- Šiftar, D. (2002): "Fotografija u muzeju: vrste, informacijska i komunikacijska uloga", *Informatica museologica* 33/1–2, Muzejski dokumentacijski centar, Zagreb, 101–103.
- Vodopija, M. (1976): "Obiteljski album", *Glasnik slovenskoga etnološkoga društva* 16/2, Slovensko etnološko društvo, Ljubljana, 25–27.
- Younis, H. (2017): *Od dućana do pozorišta: Sarajevska trgovačka elita 1851–1878*, Institut za historiju, Sarajevo.
- Younis, H. (2019): *Svakodnevni život u Sarajevu 1850–1878*, Centar za osmanskističke studije, Sarajevo.

Summary

Collection of photographs, correspondence cards and postacards from the Photo library of the Regional Museum in Visoko – Contribution to the study of the Vojnović family in Visoko

Marica Vojnović's legacy has been part of the rich holdings of the Regional Museum in Visoko since 1981. The most valuable part is the photographic material held in two different collections of the museum: Collection of the photographic material (artwork) from the legacy of M. Vojnović and Collection of the photographic material recorded before the World War II.

The Collection of museum photographs and postacards has a value of an anthropological document. Their visual context – photography – reveals a wealth of information on a metaphorical and objective level. The nature of photograpy is dual because photography itself dwells on the border of subjective and objective perception, i.e. between an artistic and photo-documentary record with characteristics of cultural and historic value. The connection between a family photo and a postcard is that they both act in their own way, in service of both individual and society as a whole.

This photographic material represents a family photo album created by exchange of photographies and correspondence between members of the family Vojnović, their relatives and friends from the late 19th to the 1970's of 20th century. The photographic material from M. Vojnović's legacy is valuable as a record the life, culture and customs of one of the Visoko's Orthodox families from the late 19th and early 20th century. By analyzing the photographic material, using historical sources and talking to people who had been in contact with the family Vojnović we were able to produce a remake this story. M. Vojnović (1892–1982) was born in Lika, Croatia. Her uncle, Petar

Vojnović (1858–1930), was a member of the Austro-Hungarian gendarmerie in Visoko, what was the main reason why the family decided to move to Bosnia and Herzegovina in the late 19th or early 20th century. He was married to Ana (-1921). The cousin Milka (-1917) also arrived with them. Their immediate family members were the married couple Danilo (1887–1960) and Natalija (1895–1979) Vojnović who lived in Sarajevo with their children Vojo and Rajka.

While she lived in Visoko, M. Vojnović was a member of the Serbian Choral Society “Milutinović” as one of the lead five vocalist of the group and also a member of one of the Visoko’s drama groups. It is inevitable to mention that she even sang for the Emperor Francis Joseph I of Austria during his visit to Visoko in 1910. She died in 1982 in the former Retirement Home in Nedžarići, Sarajevo. Unfortunately, to this day we have no information about where M. Vojnović was buried.

By describing, analyzing and looking at these photographs we were able to portray a small part of the M. Vojnović’s world. It is a world in which we explore history, art, culture, customs, family tree, different family, friendly and business relations, friendly and family gatherings. This is exactly what reveals the power of photography. By preserving the photographic material we also treasure the memories of M. Vojnović.